

המרכז למורשת המודיעין
המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

יצחק רבין, הסכמי אוסלו והמודיעין

אל"ם (בדימוס)
ד"ר ז'ק נריה

המרכז למורשת המודיעין
המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין

יצחק רבין, הסכמי אוסלו והמודיעין

אל"ם (בדימוס)
ד"ר ז'ק נריה

מאי 2019

מסמך זה הוא חלק מסדרת פרסומים העוסקת בתפקיד שמילא המודיעין הישראלי בצומתי הכרעה אסטרטגיים בתולדותיה של מדינת ישראל. הפרסומים הקודמים היו מסמך שנכתב בידי תא"ל (מיל") עמוס גלבוע ועסק ביציאה מלבנון במאי 2000, ומסמך שהוכן על ידי שגית סטיווי-קרביס על המודיעין ערב ביקור סאדאת בנובמבר 1977. גם מסמך זה המציג את תפקידו של המודיעין בדרך להכרעה של ראש הממשלה רבין ב-1993 על "הסכם אוסלו", מלמד שבעוד המודיעין מנהל מאמץ איסופי ומחקרי להבנת דרך החשיבה של הצד הערבי, ואולי תורם בכך להעשרת החשיבה של מקבלי ההחלטות לגבי הסוגיות הגורליות העומדות בפניהם, ראשי הממשלה מעדיפים לשמור חלק ניכר מהתמונה המדינית לעצמם ונמנעים מלבקש מהמודיעין ומראשיו התייחסות ישירה להכרעות העומדות על הפרק. כך נמנע רבין מלעדכן את ראשי המודיעין ב"תהליך אוסלו", וגם כאשר גילו אלה את דבר קיומו של התהליך, הוא לא עדכן אותם בתכניו ולא ביקש את התייחסותם.

תוכן עניינים

◀ מבוא

◀ רבין והמודיעין ערב "הסכמי אוסלו" מנקודת מבטו של ז'ק נוריה

◀ הדרך אך ההסכם ומקומו של המודיעין בתהליך

◀ מדוע לא הובא במודיעין בסוד המגעים לקראת ההסכם

◀ זווית הראייה של ראש אמ"ן דאז אלוף (מיל") אורי שגיא

◀ הערכת אמ"ן באשר למרחב התמרון הפלסטיני במשא ומתן

◀ סיכום ותובנות

◀ נספח: מכתבו של ראש אמ"ן, אלוף אורי שגיא, מיולי 1994, לראש הממשלה יצחק רבין (מתוך הספר "אורות

בערפל")

מבוא

מסמך זה הוא חלק מסדרת פרסומים העוסקת בתפקיד שמילא המודיעין הישראלי בצומתי הכרעה אסטרטגיים בתולדותיה של מדינת ישראל. הפרסומים הקודמים היו מסמך שנכתב בידי תא"ל (מיל") עמוס גלבוע ועסק ביציאה מלבנון במאי 2000, ומסמך שהוכן על ידי שגית סטיווי-קרביס על המודיעין ערב ביקור סאדאת בנובמבר 1977. גם מסמך זה המציג את תפקידו של המודיעין בדרך להכרעה של ראש הממשלה רבין ב-1993- על "הסכם אוסלו", מלמד שבעוד המודיעין מנהל מאמץ איסופי ומחקרי להבנת דרך החשיבה של הצד הערבי, ואולי תורם בכך להעשרת החשיבה של מקבלי ההחלטות לגבי הסוגיות הגורליות העומדות בפניהם, ראשי הממשלה מעדיפים לשמור חלק ניכר מהתמונה המדינית לעצמם ונמנעים מלבקש מהמודיעין ומראשיו התייחסות ישירה להכרעות העומדות על הפרק. כך נמנע רבין מלעדכן את ראשי המודיעין ב"תהליך אוסלו", וגם כאשר גילו אלה את דבר קיומו של התהליך, הוא לא עדכן אותם בתכניו ולא ביקש את התייחסותם.

בלב המסמך עומדת עדותו האישית של אל"ם (מיל") ד"ר ז'ק נריה, מי שהיה בתקופה האמורה יועץ מדיני בלשכתו של ראש הממשלה וכתב יומן שבו סיכם את האירועים בלשכה כפי שהוא חווה אותם. ז'ק, קצין מחקר ותיק באמ"ן, ששימש בין השאר עוזר ראש מחלקת המחקר להערכה, קרי האחראי למחקר המדיני, היה שותף לפעילויות רגישות רבות בטרם הגיע ללשכתו של רבין, וזווית הראייה שלו מאפשרת התבוננות בלתי שגרתית על סוגיית היחסים בין הקברניט למודיעין. דבריו הובאו גם בספר מקיף יותר שפורסם לאחרונה, אלא שבמסמך זה התמקד ז'ק בנושא המודיעין והקברניט, ובד בבד הציג גם את ההקשרים הרחבים יותר.

מעבר לכך כולל המסמך פרק המציג את התייחסות חטיבת המחקר לסוגיה הפלסטינית כפי שעלו במסמכים שהציגה החטיבה באותה עת ולסיכום, התייחסותו של ראש אגף המודיעין באותה תקופה, אלוף (מיל") אורי שגיא, שגם הוא פרסם חלק ממנה בספרו "אורות בערפל", שיצא לאור ב-1998.

מטרתה של סדרת פרסומים אלה איננה רק להבין טוב יותר את מה שקרה, אלא גם לנסות וללמוד מה ניתן לעשות כדי שהתשומות המודיעיניות תובאנה בחשבון באופן הנכון. האפילוג של מסמך זה מעלה כמה לקחים ורעיונות בהקשר זה.

רבין והמודיעין ערב "הסכמי אוסלו"

מנקודת מבטו של ז'ק נריה

המסגרת שבה התנהלו יחסי ראש הממשלה רבין עם שירותי המודיעין

שנתיים שהיתי במחיצתו של יצחק רבין (אוגוסט 1992- מאי 1994). 22 חודשים ארוכים וגורליים של עשייה אינטנסיבית ומורטת עצבים לצידו של מנהיג ישראלי שפעל להגיע להסדר עם הפלסטינים, הסורים והירדנים. אומנם לא נכללתי במעגל הקרוב ביותר סביבו, אך בתוקף התפקידים שמילאתי, יכולתי לבחון, ללמוד וליישם את גישתו ואת תפיסת עולמו. בכל פעם שנדרשתי לכך, וכמעט בכל נושא שהייתה לו נגיעה לתהליך המדיני, עשיתי כמיטב יכולתי למלא בנאמנות את הנחיותיו ולהעביר את מסריו.

במהלך שירותי לצידו למדתי להכיר את תפיסתו המדינית, על בסיס איסוף יומיומי של הערות, נאומים, פרשנויות, משפטים בודדים שבאו בתגובה על אירועים מסוימים או על דברים שנאמרו על ידי מנהיגים עימם נפגש. את הדברים נהגתי לרשום ביומן אישי, מעין תיעוד פרטי להיסטוריה המתהווה. מבחינה מסוימת ניתן לומר שהדברים שנכתבו מהווים גם סיכום של מכלול דבריו, מעשיו והנחיותיו בתקופה הסוערת ששהיתי לצידו. אינני מתיימר לדעת יותר ממה שידעתי אז, אך אין ספק כי הריחוק ממוקד העשייה בלשכת ראש הממשלה מאפשר לי, בחלוף למעלה מ-20 שנה, ראייה אובייקטיבית יותר.

מרבין למדתי הרבה, בעיקר להבחין בין טפל לעיקר. למדתי את פירושה האמיתי של התעקשות על עמדות וכיצד ניתן להתגמש ולהגיע לפתרון בבוא העת. רבין נשא עימו מטען אדיר של ניסיון במשא ומתן בהיותו מעורב בכמה כאלה מאז קום המדינה. אחדים היו בסיומן של מלחמות, ואחרים פתחו את הדרך לשלום עם שכנינו הערבים.

רבות דובר ונכתב על אודות התהוותם של הסכמי אוסלו. רבים גם תהו ביחס לסיבות שגרמו לכך שיצחק רבין לא שיתף את גורמי המודיעין על כל סוכנויותיו, כמו גם את ראשי מערכת הביטחון, במהלכו המדיניים בסוגיית המגעים שהתנהלו עם גורמי אש"ף ואשר הובילו בסופו של דבר להסכמי אוסלו.

כדי להבין את החלטתו זו של רבין, יש, לדעתי, להבין תחילה את ההקשר שבו התנהל רבין, תפיסת עולמו, ניסיונו ההיסטורי וגם - ואולי בעיקר - את יחסו כלפי האישים השונים שאישו עמדות מפתח באותם הימים.

כאשר נכנס רבין למשרד ראש הממשלה בקיץ 1992 היה זה לאחר 15 שנה שבהן החזיק הליכוד בשלטון, בין אם לבדו ובין אם במסגרת ממשלת אחדות/רוטציה עם מפלגת העבודה. מחנה השמאל נבחר עתה שוב להנהיג את ישראל ללא שותפים. ה"בלוק החוסם" שיצר מחנה השמאל בכנסת היה בבחינת נס שלא יחזור על עצמו, וכך גם התייחסו אליו רוב הפוליטיקאים של הקואליציה בראשותה של מפלגת העבודה.

עבור יצחק רבין הייתה זאת סגירת מעגל. ב-1977 הוא נאלץ להתפטר עוד לפני שסיים את הקדנציה שלו כראש ממשלה. הוא היה זה שמסר את השלטון לימין. עתה, שוב התהפך הגלגל: הימין אמור היה למסור לו את המושכות. רבין היה נחוש בדעתו כי הפעם לא יחזור על שגיאות העבר. הוא ישלים קדנציה של ארבע שנים מלאות ואף יותר מכך. כמה וכמה פעמים נהג ראש הממשלה להזכיר עובדות אלו, בפרט כאשר הפגישות

שתוכננו עבורו התקיימו בימי שישי. רבין היה הופך לקצר רוח, מביט בשעונו, ואף מצהיר בפני מארחיו כי הוא כבר הפסיד ראשות ממשלה בגלל חילול שבת ואין בכוונתו לחזור על כך.

אי-אפשר גם להתעלם מן הנקודה האנושית שאפיינה את התייחסותו של רבין ליריביו הפוליטיים מימין. הסכם השלום היחידי שנחתם בין מדינה ערבית לבין מדינת ישראל היה ההסכם עם מצרים, וכולו נזקף לזכותו של ראש הממשלה המנוח מנחם בגין. השמאל הישראלי ותנועת העבודה בראשו תמכו מאז ומעולם בהשגת שלום עם הערבים, אך בניגוד לימין שידע להשיג את השלום עם מצרים, לא השכילו ממשלות העבודה לעשות כך. שורה ארוכה של נסיבות ובעיות יסוד, ובמידה לא מבוטלת גם טעויות, שחלקן הגדול נעוצות בהערכה מוטעית של הסביבה האזורית והבין-לאומית, כמו גם היעדר מנהיגות ותעוזה, הביאו לכך שממשלות תנועת העבודה רק סללו את הדרך מבלי שהצליחו להשיג תוצאה ממשית אחת.

הפרספקטיבה ההיסטורית של לקחי השלום בין מצרים לישראל והתקדימים שהימין יצר, הקלו על מלאכתו של רבין. הוא ידע לנצל היטב את הוויכוח הלוהט על עתידה של ארץ ישראל. לא אטעה אם אומר שרבין נהג לצטט יותר את דבריו של מנחם בגין ז"ל ולהזכיר את מעשיו, מאשר את דבריהם ומעשיהם של ראשי תנועת העבודה לדורותיהם. במאבקו על תפיסתו ועל מדיניותו ניצל רבין את כישוריו הרטוריים של מנחם בגין. יתרה מזו: רבין התריס כלפי הימין פעמים רבות כי הוא, בניגוד לימין, הצליח להשיג תנאים טובים יותר עבור ישראל ממה שהשיגו ממשלות הימין. הדברים אמורים בעיקר בעניין הסכמתו של בגין לעקירת יישובים בסיני תמורת חתימת חוזה שלום עם מצרים.

רבין היה משוכנע כי יצליח לשרוד ארבע שנים כראש ממשלה והשקיע כל מאמץ כדי להבטיח את הישרדותו. הוא לא היה מאושר, בלשון המעטה, מהנהגת ממשלה צרה ללא ש"ס או מפלגה נוספת כגון "צומת". הוא ידע כי ממשלתו לוקה בהרכבה אך בלית ברירה העדיף ממשלה הנסמכת על רוב של קול אחד על פני התפשרות על עמדותיו לשם צירופה של שותפה בעייתית לקואליציה. הוא התאמץ במשך זמן רב לשדל את רפאל איתן (רפול), מנהיג "צומת", להצטרף לממשלה והשקיע שעות אין ספור בניסיון למצוא מכנה משותף שיאפשר את חזרת ש"ס לממשלה, אך כל מאמציו העלו חרס.

פעמים רבות שמעתי את ראש הממשלה משנן בפני אורחים זרים: "רוב של אחד הוא רוב". מייד לאחר שאמר זאת היה נשען לאחור על כורסתו ומחייך קמעא, ספק עצבני, ספק משועשע, כאילו ממתין לתגובת מאזיניו ושואל אותם: "נו? מה תאמרו על זה?".

בדרך כלל, רבין הרגיש מצוין כראש ממשלה. על אף השעות הרבות והארוכות, ולוח זמנים גדוש לעייפה שהיה מתיש כל צעיר, הוא נהנה מהתפקיד. למיטב זיכרוני, הוא לא החסיר יום עבודה אחד במהלך שירותו כראש ממשלה. לכל היותר, כאשר לא הרגיש טוב, היה נעלם לכמה שעות, לאחר הפצרות אין ספור של עוזריו הקרובים. לראש עיריית ניו יורק לשעבר דיקינס שהעיר לו על הלחץ בעבודתו, אמר רבין: "איש לא הכריח אותי להיות בתפקיד זה. זו בחירתי ואני נהנה מכל רגע". רבים מהמבקרים, שהכירו אותו בתקופת "המדבר הפוליטי", ציינו בפניו את השוני שחשו בהופעתו כראש ממשלה לעומת העבר. רבין נהג תמיד לחייך וכולם מסביבו

חשו בחינויות הייחודית שאפפה אותו והסיקו כי היא תוצאה של מיזוג מופלא של האיש עם התפקיד שמילא, בבחינת האיש הנכון במקום הנכון.

הייתה מידה גדולה של תמימות בקיץ 1992 בקרב ראשי מפלגת העבודה. החזרה לשלטון הייתה משכרת. שנות הליכוד בראשותו של יצחק שמיר בזבזו, לדעתם, לריק לאור מדיניות ה"שב ואל תעשה" שגיבש. הגיע הזמן לשינוי, אותה סיסמה שהתנוססה אל על במהלך מסע הבחירות, ורבין היה אמור להיות המנוע לשינוי, להפעלת המערכות שקפאו. איש לא התרגש במיוחד מכך שרבין היה בן 70 עם קבלת התפקיד. הוא עצמו לא חש במגבלות הגיל ונהג כאילו היה בשיא אוננו. הציבור עצמו ראה בראש הממשלה דמות סמכותית ואחראית הראויה להנהיג אותו. איש לא שאל האם אדם בגיל כזה מסוגל לשנות עמדות, דעות שהשתרשו במרוצת השנים. איש לא תהה על יכולתו של רבין לגרום לשינוי המיוחל. והרי גדולי המצביאים בעולם ומחוללי הרפורמות מאלכסנדר מוקדון עד נפוליאון ודומיו היו בקושי בני 30 כאשר הגיעו לשיא פעילותם.

הציפיות מרבין היו גדולות. הציבור ורוב הפוליטיקאים שהכירו בגודל המעמסה סמכו על כך שהוא יוכל בעת ההיא להתמודד עם כל האתגרים הגדולים שניצבו אז בפני מדינת ישראל. רבין היה בראש ובראשונה איש צבא. הוא חשב, עבד ופעל כחייל, אף שאת מדיו פשט 27 שנים לפני יום הירצחו. אלה היו הרגלי חשיבה והתנהגות שהשתרשו עמוק אצלו.

ככלל, רבין האמין בעשייה והעריך את כל אלה שהעשייה הייתה נשמת אפם. אין כל ספק כי מבטו אל העולם נגזר מנורמות שנקבעו על ידי מי שנלחם בשטח, פיקד על אלפים ללכת אחריו, והיה אחראי לגורל חייהם של רבבות רבות. מבטו אל העשייה המדינית הושפע באורח ישיר מעברו הצבאי. בד בבד, כל מי שהביט על העולם כמוהו יכול היה להצטרף לאותה חוויה ייחודית ולפעול בטבעיות רבה לצידו.

יצחק רבין לא היה אידיאולוג ובוודאי שלא היה הוגה דעות דוגמטי, נוקשה ובלתי מתפשר. הוא היה מדינאי, איש פרגמטי שידע להתאים פתרונות למצבים חדשים. רבין לא היה משיחי וגם לא הציג עצמו כאיש חזון. בהזדמנות אחת אמר: "יותר קל לדבר על תעלה שתחבר את ים סוף לים המלח מאשר על מרקם היחסים הכלכליים בין הפלסטינים לישראל". הוא ראה את עצמו כמגשים חזונם של האבות המייסדים: מדינה יהודית החיה לבטח לצד שכניה הערבים.

עם כניסתו לתפקיד ראש הממשלה בפעם השנייה, הוא הביע חרדה גדולה ואמיתית כלפי מה שהוא קרא "מדינה דו-לאומית". על כן, משימתו העליונה הייתה לעצור את הסחף של מדיניות "הסיפוח הזוחל" של "השטחים", שאומצה בדרך זו או אחרת על ידי כל ממשלות ישראל מאז סוף מלחמת ששת הימים.

רבין העריך אז, כי בניגוד לקודמיו בתנועת העבודה, הוא יצליח במקום שהם נכשלו ויביא לעם ישראל את השלום המיוחל. הנסיבות והתנאים באותה תקופה התאימו לכך, הודות לאשראי הציבורי שצבר, הנסיבות האזוריות והבין-לאומיות הייחודיות (עולם חד-מעצמתי בעקבות התפוררות ברית המועצות ומלחמת המפרץ הראשונה, שהחלישו את יריביה של ישראל במרחב), התמיכה הבין-לאומית שקיבל וחולשת יריביו הפוליטיים מימין. רבין חש, כי טמונות בו תכונות מנהיגות, שחסרו לקודמיו, וכי הוא, כחלוץ לפני המחנה, לא רק יצביע על הדרך אלא גם יוכל לשכנע בצדקתה את הציבור בישראל. הוא יצליח להגשים את מה שהוא ראה כחלומו עתיק

היומין של כל ישראלי החפץ חיים. הוא יניח את הנשק ויפעל במלוא הנחישות והמרץ, כדי שעם ישראל לא יחיה עוד על חרבו.

כמו רבים ממנהיגי ישראל, רבין היה איש בודד. החשדנות האובססיבית שאפיינה את התייחסותו אל הסובבים אותו הותירה אותו לבדו. רבין הכיר היטב את ישראל על כל גוניה וגם את העולם הגדול. הוא התנסה כבר בחוויות רבות, ייחודיות ומסעירות. על סמך זאת הוא שידר כלפי חוץ ביטחון האומר שאפשר בנקל לסמוך על כוח שיפוטו, אחריותו וניסיונו העשיר. הוא התבשל בתוך עצמו והפתרונות שהציג היו תוצר של אותה בדידות והתבודדות. אך הוא לא ראה עצמו כמי שחי בבועה, אלא כמי שרגליו נטועות תמיד בקרקע. הוא נשאר נאמן למציאות שממנה צמח ושבה פעל, והפתרונות שהציג היו כולם תוצאה של לימוד מקרוב ומציאת האמת.

רבין שאף להגיע להישגים אך לא היה מוכן לערוך שינויים קיצוניים מיידיים לשם עצם השינוי, ובוודאי לא היה נכון לשלם כל מחיר למענם. רק כאשר נראה היה לו כי היחס בין הישג למחיר נסבל מבחינתה של ישראל, ואינו מסכן את יציבות ממשלתו, אז היה נרתם כל כולו למשימה והיה משקיע את כל מרצו וכוחו למימושה. רבין לא היה אינטלקטואל ורחש לא מעט בוז כלפי אלה שהציגו עצמם ככאלה. בניגוד, למשל, לשמעון פרס, מעולם לא התפאר בפני קהל כלשהו על ספר שקרא, בין אם מדובר בספרות יפה, בהגות מדינית, פילוסופיה או שירה, ואם קרא - לא שיתף איש בחוויותיו.

לעומת זאת הרבה רבין כראש ממשלה לקרוא חומר מודיעיני, מסמכים שמוינו עבורו הן על ידי ראש לשכתו והן על ידי מזכירו הצבאי. הוא נהג לקרוא בעיון רב כל מסמך שהועבר אליו. עצם הגעתו של המסמך לשולחנו פירושו היה כי הייתה בו חשיבות, ושהכרת המסר המופיע בו חיונית לראש הממשלה. ככלל, הוא נהג לחתום על כל מסמך שהועבר אליו וציין תאריך ליד החתימה. לפעמים הייתה מילת הערכה לטוב או לרע, לפעמים הנחיות עבודה, ולעיתים הנחיה לערוך דיון או התייעצות בנושא שהובא בפניו.

רבין אהב במיוחד חומר גלם וסלד מהערכות כתובות. ניסיונו עם הערכות מודיעיניות היה מאכזב ולא אחת התבטא בביטול כלפיהן. יותר מאשר סמך על חוקרי המודיעין, הוא סמך על כושר ניתוחו ושיפוטו שלו עצמו. הוא העריך דמויות מפתח במודיעין, כמו, למשל, ראש אמ"ן לשעבר אהרון יריב, אך סמך אך ורק על הערכותיו ושיפוטו שלו. עם זאת, היה לו חשוב לשמוע את דעתם של ממלאי תפקידים מרכזיים במערכת הביטחונית, הצבאית והמודיעינית. בעיניו, לא היה הדבר בהכרח סימן שיקבל את דעתם אלא זו הייתה דרך לבחון גם את הערכותיו שלו עצמו. הוא העמיד במבחן את כל הבכירים של הממסד הביטחוני-צבאי שהיו כפופים לו ישירות ורצה לשמוע במו אוזניו אם דעתם לא הייתה מושפעת או נגזרת מתפיסת עולם פוליטית, כיתתית, סיעתית או מפלגתית. המידע, כך סבר, היה אמור להיות מנותק מהשפעות אישיות ויש למוסרו "נקי וזך כשלג".

לא פחות חשובה בעיניו הייתה ידיעת העובדות בשטח. מאיגרא רמא של הערכות אסטרטגיות היה לו צורך לרדת לעיסוק כמעט כפייתי בבחינת פרטים, במיוחד כאשר היה מדובר בתחקירים בשטח, בעקבות תקריות, פיגועים או סתם אירועים או התפתחויות מדיניות או צבאיות. רבין גם ייחס אמינות גבוהה לבעלי התפקידים בשטח, כך שמידע שנמסר מפיהם היווה בדרך כלל, בראייתו, אמת בלתי מעורערת. רבין, חניך האסכולה

הצבאית, האמין בהיררכיה הצבאית ובעיקר בפירמידת הסמכויות כפי שנקבעה במסגרים השונים שעסקו בהערכה הלאומית. עבורו, הראשון בין שווים הוא האיש שעומד בראש הפירמידה ודעתו היא הקובעת.

◀ כראש הממשלה זרמו אליו ללא הרף ידיעות בשפע ממקורות גלויים וחשאיים, ועל בסיס ניסיונו ותבונתו הוא ידע להבדיל מייד בין עיקר לטפל. לעיתונות הישראלית הכתובה והמשודרת היה לא ספק מקום נכבד בגיבוש דעתו. רבין היה מקדיש תשומת לב מיוחדת למאמרים וכתבות שסיקרו אירועים חשובים בעולם הרחב. הוא לא התעניין במאמרים של פובליציסטים, זולת כמה עיתונאי צמרת שהעריך במיוחד. הוא התעניין בגורלם של פוליטיקאים שהכיר אישית ועקב אחרי מהלכיהם הפוליטיים או האלקטורליים. ברור כי הוא לא היה זקוק לעיתון כדי לדעת מה קורה באמת במטהו של יאסר ערפאת, אצל נשיא לבנון או נשיא סוריה. הוא גם לא היה צריך לקרוא עיתון כדי להיות מעודכן בנעשה בבית הלבן או בזירה הפוליטית בווינגטון. לפני כל ביקור ולקראת כל פגישה עם ראשי מדינות נהג לקבל משגרירי ישראל סקירה ארוכה שהתנהלה בדרך כלל במהלך שיחה בארבע עיניים.

◀ בתפקידו כשר ביטחון היה רבין איש אחר: ערב כל מפגש או נסיעה לקשירת קשרים ביטחוניים, העוסקים ביצוא או ביבוא ביטחוני, הוא נהג לקבל סקירות בעל פה ובכתב מן הממונה על קשרי החוץ במשרד הביטחון, ממנכ"ל משרד הביטחון ומגורמי הערכה אחרים. לפני כל פגישה ביקש תמיד לשלב את ההשלכות המדיניות והפוליטיות בכל הסקירות, לרבות אלה הקשורות רק לנושאים טכנולוגיים.

◀ אותו דין חל גם על מפגשים שקיים יצחק רבין עם מאות האורחים שפגש במהלך כהונתו כראש ממשלה. אולם בשונה מן המפגשים "החשובים", כאן הסתפק ראש הממשלה בסקירה כתובה שהייתה מרוכזת במשרדו של היועץ המדיני, שנכתבה בתיאום עם הגורמים הנוגעים בדבר. אם התאפשר לו מבחינת הזמן, היה קורא את המסמך והיה מסמן עליו כמה נתונים חשובים. אם לא התאפשר הדבר, הוא היה מבקש לשמוע בעל פה עדכון מקוצר על האיש ועל נושא השיחה.

◀ ראש הממשלה הקדיש מאות שעות לפגישות עם אורחים זרים. הוא ניחן בסבלנות אין קץ וביכולת לחזור על אותן הצהרות מדיניות, לעיתים עד חמש פעמים ביום עם קבוצות רבות ושונות, באופן שעורר התפעלות בקרב הצוות שעבד איתו. המפגש הבלתי אמצעי עם מבקרים מחוץ לארץ היה עבור רבין ברומטר שבאמצעותו מדד את התייחסותו של העולם לממשלתו ולמדינת ישראל. וחשוב מכך: המפגש התכוף עם ראשי מדינות היה עבורו הזדמנות להתעדכנות וללמידה ומקור בלתי נלאה של מידע שנאגר בזיכרונו הפנומנלי.

◀ למרות חשיבותה של הלמידה הבלתי אמצעית של הסביבה הבין-לאומית והאזורית, מסד הנתונים של רבין נשען ראשית כול על המערכות שעבדו תחתיו ופעלו בסדר ובמשמעת, ובד בבד התחרו זו בזו, כדרך של כל המערכות הממלכתיות בעולם. דרכן התבצע הקשר השוטף של ראש הממשלה עם העולם החיצון ולא היה להן כל תחליף. כאשר נשאל ראש הממשלה בקיץ 1994 על תגובתו בעקבות פרישתי משרדו, אמר: "יועץ יותר או פחות אינו משנה בהרבה. אני מצטער על עזיבתו, אבל יש מערכת מסודרת שבה ראש הממשלה עובד עם היררכיה קיימת. רמטכ"ל, סגן רמטכ"ל, ראש אמ"ן..."

◀ לא במקרה בחר רבין להותיר את משרתו של ראש הצוות לביטחון לאומי פנויה אחרי עזיבתו של ד"ר חיים אסא. תפקיד זה היה תולדה ישירה של המלצות ועדת אגרנט, שחקרה את כישלון המודיעין במלחמת יום הכיפורים. המשרה הזאת הייתה אמורה לשמש לראש הממשלה "שסתום ביטחון" נוסף לבחינת הערכות המודיעין ובעיקר אמינותן. ממשלת הליכוד עיגנה את

◀ התפקיד בחוק ולמעשה הוא אויש ברציפות מאז. רבין שידע את מורכבות יצירתה של תמונת המודיעין לא שש להכניס גורם נוסף לפירמידת הייעוץ מחשש שיתעררו חילוקי דעות עם גופי ההערכה המסורתיים. אישיות דומיננטית מדי הייתה מתנגשת במוקדם או במאוחר עם שאר גופי ההערכה ואילו באישיות אפורה לא הייתה כל תועלת. זאת ועוד: ראש הצוות היה אמור לגבש את הערכותיו באורח עצמאי. לצורך זה היה חייב לקבל חומר מודיעיני גולמי בדיוק כמו יתר ראשי מערכות המודיעין. לפיכך היה ראש הצוות זקוק למנגנון סביבו שיסייע בגיבוש ההערכה. ופירוש הדבר יהיה הקמת גוף מודיעין נוסף שעלול היה להתנגש בהערכותיו בגופי המודיעין הרבים והמגוונים הקיימים בישראל. תרחיש זה לא היה מקובל על ראש הממשלה, שהיה גם שר הביטחון, האחראי ישירות על צה"ל ואמ"ן, והוא דחה אותו על הסף.

◀ ראוי לציין כי בתקופת ממשלת הליכוד שקדמה לממשלתו של רבין, עסק הצוות לביטחון לאומי בראשותו של אליקים רובינשטיין בסוגיות תשתיות שלא היו עיסוקם היומיומי של שירותי המודיעין. עם כניסתו של רבין לתפקיד פורק הצוות הישן ותחתיו הוקם צוות אחר בראשותו של ד"ר חיים אסא. היעדר שיתוף הפעולה מצד גופי המודיעין וחוסר הגיבוי של ראש הממשלה הביאו בסופו של דבר להפסקת פעילותו.

◀ ככלל, רבין לא התלהב מריבוי יועצים. רבין סמך על עצמו, על כושר שיפוטו ועל יכולתו האנליטית. הוא חש מגובש דיו כדי לוותר על שירותי מומחים צמודים, בפרט אלה שלא ליוו אותו בקריירה הפוליטית ארוכת השנים. זאת ועוד: בתוקף תפקידו כשר ביטחון יכול היה רבין לקבל את כל שירותי הייעוץ הנחוצים בתוך המערכת הצבאית במקביל לשירותי המוסד והשב"כ שעליהם היה אחראי ישירות כראש הממשלה.

◀ כך פעל רבין. קשה היה להגיע אליו, קשה היה לזכות באמונו, וקשה היה לשכנעו או להזיזו מדברים שנתן עליהם את הדעת מראש.

הדרך אל ההסכם ומקומו של המודיעין בתהליך

לא ברור אם בקיץ 1992 העריך רבין כי יגיע להסכם שלום עם ירדן או שילחץ את ידו של ערפאת על מדשאות הבית הלבן בווינגטון. עם זאת ברור כי כבר בתחילת כהונתו כראש ממשלה בפעם השנייה, הוא התכוון להניח את מלוא כובד משקלו המוסרי והפוליטי על השגת פריצת דרך אל השלום המיוחל.

רבנים ניסו להסביר את המהפך שחל אצל רבין בעניין השיחות עם אש"ף ולחיצת היד המפורסמת שלו עם ערפאת על מדשאת הבית הלבן כהיגררות אחר שמעון פרס. אין ספק כי קיים גרעין של אמת באמירה זו. עם זאת יש להדגיש כי רבין היה משוכנע למן יומו הראשון כראש ממשלה בנחיצות ההגעה להסדר עם הפלסטינים תחילה. בראייתו, הם היוו את לב ליבו של הסכסוך, והסכם עימם היה שומט מתחת לרגליהן של מדינות ערב את המניע העיקרי ליציאה למלחמה למען, כביכול, "החזרת האדמה הגזולה על ידי ישראל" ומאפשר כינון יחסים מדיניים עימן. למי שהיה בסביבתו של רבין, היה הדבר ברור. רבין לא הסתיר את העדפתו לפתרון הבעיה הפלסטינית, והתייחס בבוז לכל אלה ששאלו לדעתו אם רצוי לכוון קשרים עם מדינות ערב שאינן דמוקרטיות. על כך נהג רבין להגיב: "ומהן האלטרנטיבות? אם אצטרך להמתין שדמוקרטיה תשרור באזור, האם אחכה עוד דור? עוד 100 שנים? ראו מה שקרה באיראן... על כן אעדיף תמיד משטר מתון על פני השתוללות קיצונית".

מעבר לכך, רבין העדיף את המסלול הפלסטיני משום שגרס כי כל פתרון שיושג עם הפלסטינים הינו הפיך. זאת נוכח סמיכות הטריטוריה, השליטה על ביטחון החוץ, היעדר צבא, והאפשרות לחזרה מהירה של צה"ל לשטחים שיינתנו לפלסטינים. בעיניו, הסכם שלום עם מדינה ערבית יקבע גבולות ועל כן ההסדר יהיה תמיד בלתי הפיך: חזרה ל"סטטוס קוו אנטה" הייתה מחייבת מלחמה; זאת ועוד: הוא האמין בפתרון פדרטיבי עם הישות הפלסטינית העתידה לקום. פתרון שיהיה מבוסס על הגדרה עצמית לפלסטינים ושילובם במערכת כלכלית-מדינית ישראלית-ירדנית-פלסטינית. זאת בניגוד להסכם עם סוריה, שלא יהיה ניתן לכפות במסגרתו נורמליזציה יחסית מסחר, אלא לכל היותר להכין את הקרקע לקראת העתיד.

בפועל, נוכח הנזק שהיה עלול להיות כרוך בניסיון חד-צדדי לשנות את מתכונת שיחות השלום, רבין בחר להמשיך במתכונת מדריד, אותה נוסחה שאפשרה את כינוסה של ועידת מדריד באוקטובר 1991 ושאמורה הייתה לשמש מסגרת להתקדמות לקראת יחסי שלום בין ישראל לשכנותיה הערביות ולאפשר דו-קיום עם הפלסטינים תושבי "השטחים". כבר באוגוסט 1992 הוא שלח את כל צוותי המשא ומתן לווינגטון כדי לחדש את שיחות השלום עם המשלחות הערביות בשינוי אחד: הוא מינה בראש המשלחת הישראלית לשיחות עם הסורים את איתמר רבינוביץ' במקומו של יוסי בן אהרון ששימש בתפקיד מנכ"ל משרד ראש הממשלה בתקופתו של יצחק שמיר. הוא לא שינה את יתר הצוותים והשאיר את אליקים רובינשטיין, מזכיר הממשלה, בראש הצוות למשא ומתן עם המשלחת הירדנית-פלסטינית, ואת אורי לוברני בראש המשלחת למשא ומתן עם נציגי לבנון. בדיעבד אפשר לומר כי ראש הממשלה רבין העניק לכל צוותי המשא ומתן חשיבות סמלית בלבד כי הוא לא ראה "בתהליך מדריד" נוסחה מתאימה להשגת שלום עם כל שכנינו הערבים.

האווירה במשלחות השונות הייתה מתוחה ושרר חוסר אמון מול בני השיח הערבים. בקרב המשלחת הפלסטינית-ירדנית נמשכו מאבקי הכוח ונראה היה שיש לצפות להתפרקות הקשר בין נציגי השטחים לבין נציגי אש"ף תוניס. שני המחנות לא גילו נכונות להתגמש. רק בחזית הסורית התחולל שינוי מהותי. האווירה החדשה, ובמיוחד הדיווחים על התבטאויותיו של ראש המשלחת הסורית, מואפק עלאף, בנושא השלום, הפכו עד מהרה לשיחת היום בירושלים. האפשרות לפריצת דרך עם הסורים הייתה להפתעה רבתי.

כאן המקום לציין את תרומתו הייחודית של ראש אגף המודיעין האלוף אורי שגיא, שנכנס לתפקידו ב-1991 וליווה באמצעות נציגיו את עבודת צוותי המשא ומתן במדריד ולאחר מכן בווינגטון. אורי שגיא הוביל קו ברור מאוד שצייד במהלך של שלום מול סוריה. מהלך כזה היה מבטיח בהמשך הסדר עם לבנון ויוצר סביב ישראל טבעת של שלום. שגיא גרס כי אין טעם למשא ומתן מול הפלסטינים. בכל עדכון אצל ראש הממשלה ידע להדגיש את המהומה שקיימת בקרב הפלסטינים, מלחמות האישים, העימות בין "הפנים" להנהגה בתוניס, חוסר אמינותו של ערפאת ועוד, לעומת הסדר והמשמעת המתקיימים בסוריה. בסוריה היה "על מי לסמוך", ולראיה הוכיח הנשיא אסד כי הוא יודע לשמור על הסכם ההפרדה בין ישראל לסוריה שנחתם ב-1974. בקיצור:

בדמשק הייתה כתובת ואילו בתוניס לא ניתן היה לסמוך על איש.

כאמור, האפשרות לפריצת דרך במשא ומתן עם סוריה הציתה את הדמיון. ב-9 בספטמבר 1992 אמר רבין בתשובה לשאלתה בכנסת כי "אנחנו מצויים בחילוקי דעות עמוקים עם סוריה אבל יש תחילת הידברות". לעומת זאת, רבין התריס כלפי הפלסטינים והצהיר בכנסת ב-26 באוקטובר 1992: "אני חושש, ששוב שוגים הפלסטינים באשליותיהם, הם שוב הוזים הזיות". בנושא הסורי היה יותר ממוקד: "אתם שואלים מה הצענו במשא ומתן עם הסורים? אכן נשמרה המתכונת שנקבעה על ידי הממשלה הקודמת ערב 'ועידת מדריד', אך אנו נעשה

מאמץ לצקת בה תכנים חדשים. קבענו כי היעד שלנו הוא חוזה שלום אמיתי עם סוריה. אמרנו כי החלטות מועצת הביטחון 242 ו-338 ישימות להשגת שלום עם דמשק. המשמעות לאמירה זו היא כי אנו מוכנים שצה"ל ייסוג לגבולות בטוחים ומוכרים. אני מדגיש: נסיגה ברמת הגולן, אך לא מרמת הגולן. ואולם לא נדון עם הסורים על מיקום גבולות, לא נצייר מפות, כל עוד סוריה לא תמלא ותעמוד בשני תנאים לפחות. התנאי הראשון: סוריה תהיה נכונה לחתום על חוזה שלום מלא עם ישראל, הכולל גבולות פתוחים לתנועת אנשים וסחורות, יחסים דיפלומטיים לרבות שגרירויות, נורמליזציה ביחסים בין שתי המדינות ושני העמים, וסידורי ביטחון מתאימים. התנאי השני: חוזה השלום עם סוריה יעמוד על שתי רגליו ויהיה בלתי מותנה בהתפתחות של המשא ומתן לשלום עם המשלחות הערביות האחרות. עד לרגע זה, נכון להיום, לא הביעה סוריה נכונות לעמוד בתנאים אלה. הריני לומר לחברי הבית, כי כל עוד אין הסכמה מדמשק לתנאים אלה, יימשך המשא ומתן, אבל על פי דרכנו ועמדתנו".

גל הטרור שביצע החמאס בסוף שנת 1992 וכן גירוש 415 מפעיליו לדרום לבנון הביאו להפסקת השיחות בווינגטון. פיגועים נוספים שבוצעו בתחילת שנת 1993 הביאו את רבין להכריז על סגר ארוך טווח בשטחים, צעד שהביא להקפאת השיחות עם המשלחת הירדנית-פלסטינית. מבצע "דין וחשבון" ביולי 1993 שם למעשה קץ

לנוסחת מדריד. ייתכן שלכך חתר רבין מלכתחילה. הוא לא הרגיש מעולם בנוח עם ירושת הליכוד באשר למתכונת המשא ומתן שנקבעה במדריד. הוא לא רצה בה, אך לא יכול היה לבטלה באורח חד- צדדי. הוא לא האמין כי ניתן אי פעם להתקדם כאשר כל המשתתפים הערבים מופיעים ביחד לשיחות. הוא טען כי במצב כזה אף צד ערבי לא יעז להתקדם מחשש שיאשימו אותו בבגידה. כל צד ערבי יפקח על הצד האחר, כך שזהו מרשם אידיאלי לאי-התקדמות ולדריכה במקום.

▀ רבין חשב אחרת והביא לדוגמה את ניסיונו האישי עת השתתף כחבר המשלחת הישראלית בשיחות שנערכו באי רודוס ב-1949. שהניבו את הסכמי שביתת הנשק עם תום מלחמת העצמאות. יותר מפעם הוא הזכיר שהמרשם הלוגי להתקדמות נמצא בניהול משא ומתן מדורג עם כל מדינות ערב.

▀ נראה כי ראשי המודיעין ומערכת הביטחון לא שמו ליבם לריאיון שהעניק רבין לשבועון "במחנה" ב-29 בספטמבר 1992, שבו אמר: "בהיותי שר ביטחון בממשלת האחדות הלאומית הייתה נהוגה מתכונת שונה לתהליך השלום. כל מי שיבדוק את היסטוריית היחסים בין מדינות ערב לבין ישראל מאז מלחמת העצמאות ימצא שבכל ועידה בין-לאומית לא הגענו להסכם. אפילו היה זה הסכם מוגבל, כמו שביתת נשק. יושב מולכם אדם, שהיה חבר במשלחת למשא ומתן הראשון בין מדינת ישראל, שטרם מלאה לה שנה אחת, לבין מצרים. ישבנו בפברואר-מרס 1949 והגענו להסכם. סיימנו עם המשלחת המצרית, ישבנו עם הירדנים. במשא ומתן עם הסורים כבר לא היינו צריכים לנסוע לרודוס. התקיים מפגש אחד בצד הישראלי, בראש פינה, ומפגש שני בבית המכס הסורי, שהיה באותה העת ממוקם בשטח הסורי של רמת הגולן. השיחות עם לבנון התנהלו בנאקורה. כלומר, גם אז לא היינו צריכים להתרחק מהאזור." אחר כך היו 25 שנות בצורת. מבצע קדש ומלחמת ששת הימים לא הסתיימו בהסכמים. רק בעקבות מלחמת יום הכיפורים החלה החזרה להסכמים. חתמנו הסכם הפרדת כוחות עם מצרים, ואחרי כן באנו למשא ומתן עם סוריה. אחר כך היה הסכם ביניים בסני, אחר כך בקמפ דייוויד, ואחרי זה נחתם חוזה השלום... מ-1979 לא נחתם הסכם, פרט לנפול אחד של 17 במאי 1983, אותו הסכם שלום עם לבנון שבוטל עוד לפני שיבשה הדיון של חותמיו. ועידת מדריד היא מתכונת של ועידה בין-לאומית על כל מגרעותיה. שלוש המשלחות הערביות: הירדנית-פלסטינית, הסורית והלבנונית, באות יחד לאותו פרק זמן ולאותו מקום. המציאות הזאת יוצרת זיקה שיש בה סכנה, ולכן המתכונת הזאת אינה אידיאלית. בלחץ כבד על ממשלת שמיר נוצרה המתכונת, ואני ירשתי אותה. אין ספק שהיא איננה אידיאלית. לכן אנחנו עומדים על כך, שכל משא ומתן עם הערבים יעמוד בפני עצמו".

▀ רבין גרס שרק מגעים חשאיים, הרחק מזרקורי התקשורת, יכולים להביא להסכמים המיוחלים. רבין נהג להזכיר אין ספור פעמים כי לא ניתן היה להשיג הסכם עם מצרים ללא הפגישות המקדימות בין משה דיין לתוהמי במרוקו. אותו הדין חל על המשא ומתן עם הפלסטינים ועם ירדן. מעבר לכך, רבין האמין שללא מעורבות אמריקנית אינטנסיבית לא יגיע שום משא ומתן לשלום ליעדו הסופי והמיוחל.

▀ בשיחות פנימיות כמו גם בהצהרות גלויות נהג ראש הממשלה להצביע על הסכמי השלום עם מצרים, כדוגמה ליתרונות של משא ומתן נפרד או מדורג, ולמורכבות המאפיינת כל משא ומתן, המחייבת חשאיות. הוא נהג להדגיש במיוחד כי הנשיא קרטור היה צריך לנסוע אישית לקהיר ולירושלים ובחזרה כדי לסכם את כל ההבנות

שסוכמו בין ישראל למצרים בטרם נחתם הסכם השלום ב-26 במרס 1979 בושינגטון. לולא התערבותו האישית של הנשיא קרטור, ספק אם ניתן היה "לסגור את הקצוות" בין הצדדים; וכל זאת, אף שישראל הסכימה מראש להחזיר למצרים את כל חצי האי סיני.

ב-29 בדצמבר 1992 נשא רבין נאום שבו אמר בין היתר: "אלמלא זימן נשיא ארצות הברית את מר בגין והנשיא סאדאת וסגר אותם בקמפ דייוויד ל-13 יום בלי תקשורת, הם לא היו יוצאים עם אותם הסכמי קמפ דייוויד וזאת למרות כל המשברים שהיו. שישה חודשים אחרי הסכמי קמפ דייוויד, כשהיה צריך להגיע לחתימת חוזה השלום, נשיא ארצות הברית בכבודו ובעצמו טס באייר פורס 1, לקהיר ומשם לירושלים וחזרה. כידוע ההסכם לא נחתם לא בקהיר ולא בירושלים אלא על מדשאת הבית הלבן בושינגטון".

למרות האמור לעיל, רבין לא יכול היה לנטוש את נוסחת מדריד ללא נוסחה חלופית ובוודאי לא יכול היה להרשות לעצמו לעשות כך מבחינה ציבורית ופוליטית. דאגה מיוחדת הייתה לו ביחס לסוגיית הייצוג הפלסטיני. כל ניסיון של זניחת נוסחת מדריד עלול היה לעורר את סוגיית השתתפותו של אש"ף במשא ומתן הישיר, בעיה שנעקפה ושסוכם לגביה על דעת האמריקנים עוד ערב "ועידת מדריד" באוקטובר 1991. אחרי 10 סבבים של שיחות היה ברור לכול כי לא ניתן להמשיך בדרך הזו ובוודאי לא בדרג הזה.

היה זה הנשיא אסד עצמו שהושיט לרבין את האפשרות להיחלץ מהמצוקה. הוא היה זה שהציע לשליח האמריקני דניס רוס לקיים משא ומתן "בסגנון הנרי קיסינג'ר"; הוא אותת לרבין שהוא מוכן להיכנס למשא ומתן עימו בדרג הבכיר ביותר ובתיווך מלא של האמריקנים. אסד הכיר את כוונותיו של רבין וידע שרק כך ניתן אולי להגיע לפשרה כלשהי. לרבין היה "יחס מיוחד" כלפי חאפז אסד. הוא העריך אותו כמנהיג שמכבד את מילתו. רבין, בדומה לראשי המודיעין והצבא, העריך כי בסוריה "יש כתובת". לא בכדי הזכיר פעמים רבות, כי הסכם ההפרדה עם סוריה נשמר ללא הפרה על ידי הסורים, כך שהגבול עם סוריה היה השקט ביותר שבגבולות ישראל במשך למעלה מ-18 שנים.

אך מעבר לכל אלה, הסטייה האמיתית מ"נוסחת מדריד" התאפשרה באמצעות המגעים עם הפלסטינים באוסלו. שבתחילה לא נלקחו ברצינות על ידי רבין עצמו.

ביום חמישי 29 ביולי 1993 התקשר שר החוץ האמריקני כריסטופר לרבין, העירו משנתו והודיע לו כי החליט לבקר באזור. לקראת הביקור של מזכיר המדינה החליט רבין לקיים דיון דחוף בלשכתו בתל אביב. בישיבה הזאת נכחו מנכ"ל משרד ראש הממשלה שמעון שבס, מנהל הלשכה איתן הבר, מזכיר הממשלה אליקים רובינשטיין, הרמטכ"ל אהוד ברק, ראש אמ"ן אורי שגיא, ראש חטיבת המחקר באמ"ן, יעקב עמידרור, והמזכיר הצבאי.

ראש הממשלה ביקש לשמוע תחילה את הערכות המודיעין. אורי שגיא נתן סקירה והסביר כי קיימת בוקה ומבולקה במחנה הפלסטיני ושאין כל סיכוי להגיע עימם לכל הסדר. ראש אמ"ן הצביע בבירור לכיוונה של סוריה. הוא הוסיף בחצי חיוך "אבל, אתה יודע היטב מה צריך להחליט. אני לא יכול להיות במקומך ולדעת מה תעשה, אבל את העמדות של סוריה אתה מכיר על בוריין".

ראש הממשלה התבטא בחוסר אמון כלפי הנושא הפלסטיני, ואמר כי לא יזיק אם נציג זאת במפורש לאמריקנים. גם הרמטכ"ל אהוד ברק התבטא בזכות הטיפול בסוריה תחילה, ואמר שזו תהיה הזדמנות נדירה

לשנות את המצב בצפון ובלבנון. ראש הממשלה קבע כי הפלסטינים יתחילו "לרוץ" רק לאחר שיתברר להם כי הסורים מתקדמים בחזיתם, וציין שהוא מסכים עם הערכת אמ"ן בנושא הפלסטיני. בעקבות הדיון הבהיר ראש הממשלה לדניס רוס כי הוא דבק בעמדתו וכי יש להגיע קודם כול להסדר ביניים בנושא הפלסטיני. הוא לא היה מעוניין בשלב זה של המשא ומתן בדיון על המעמד הסופי של השטחים. "זה לא יקדם דבר ואם הפלסטינים יעכבו את סוריה וירדן, אז אנו תקועים. לכן חשוב להגיע להסדר הביניים, זה יקל על השגת הסדר עם סוריה. אם נכניס אלמנטים של המעמד הסופי, זו תהיה בעיה". ניתן היה להבין מדברי רבין שהוא מביע בכך את תסכולו ממסלול זה.

◀ תחילת אוגוסט 1993 הייתה נקודת ציון גם במחנה הפלסטיני. כבר במהלך ביקור מזכיר המדינה האמריקני וורן כריסטופר נודעו פרטים על חילוקי דעות חריפים בין אש"ף תוניס לבין המשלחת הפלסטינית לשיחות. רבין תיאר את המצב באוזני כריסטופר באומרו: "יש שם 'בלגן' שקשה יהיה להיחלץ ממנו".

◀ כאשר נכנסתי למשרדו בבוקר 16 באוגוסט 1993, שלף ראש הממשלה מעטפה ירוקה והוציא ממנה שני דפים לבנים מודפסים, האחד בערבית והשני בעברית. "אומרים לי שזה הגיע מאבו מאזן. תרגם זאת והבא אליי".

◀ המסמך שהעביר לי ראש הממשלה בערבית כלל את חמש הפסקאות האלה:

◆ שני השלבים: אנו מסכימים לשני שלבים - שלב מעבר ושלב סופי. הנושאים של פתרון הקבע יוגדרו במסגרת הצהרת העקרונות כדי לקשור בין שני השלבים: ירושלים, הפליטים, ההתנחלויות, הגבולות וכולי, בהתאם להסכמה.

◆ ירושלים: אנו מסכימים שמעמדה של ירושלים יידון במסגרת פתרון הקבע. כעת: השתתפות בבחירות, לבחור ולהיבחר. קישור בין מוסדות ירושלים לבין הסמכות הזמנית ופיקוח עליהם.

◆ ההתנחלויות: מסכימים שמעמדן יידון בשלב הסופי. כעת תישארנה תחת אחריות הצבא הישראלי כשלב המעבר. יוסכם על הסכם מיוחד לטיפול בנושא זה בשלב המעבר משום סיבוך העניין ומורכבותו.

◆ הביטחון: הביטחון החיצוני באחריות ישראל בתקופת המעבר וביטחון הפנים באחריות הסמכות הפלסטינית. תורכב ועדת קישור ותיאום לפתרון הבעיות המשותפות וחילוקי הדעות.

◆ אנו סבורים שלכל הסכם על "הצהרת העקרונות" חייב להתלוות צעד משמעותי גדול בין הארגון הפלסטיני לבין ממשלת ישראל, בטרם ההסכמה והחתימה על ההצהרה.

◀ בתום התרגום, העברתי את המסמך לעיונו של רבין. הוא חייר, קיפל את המסמך לתוך המעטפה הירוקה, הכניסה למגירה בשולחן עבודתו וחזר ואמר לי שלא לדבר על כך עם איש. אמרתי לעצמי באותו הרגע כי רבין קיבל את מה שהוא רצה ומכאן והלאה נפתחה הדרך להסכם עם אש"ף. עד אז ייתכן שהיו דיבורים וסיכומים עם אש"ף, אך רק ב-16 באוגוסט 1993, כחודש לפני החתימה על מדשאות הבית הלבן, נוצרה הקונסטלציה שאפשרה לרבין לחצות את הרוביקון הפוליטי ולתמוך בהגעה להסכם עם אש"ף. אין ספק כי עד אז ידע רבין על מהלכיהם של פרס וצוותו אך רק ב-16 באוגוסט החליט לתרום את תרומתו כדי להגיע לסיכומים עם אש"ף. מבחינה מסוימת ניתן לומר כי 16 באוגוסט מסמל את המעבר של רבין מצופה בלתי מחויב (אולי אפילו צופה לא מאמין) לשחקן עיקרי ומכריע במשא ומתן עם אש"ף.

◀ עוד באותו יום התקשר השר חיים רמון וביקש לראותני בדחיפות בשעות אחר הצהריים, אפילו לכמה דקות. הפגישה נערכה בסמוך לשעה ארבע אחר הצהריים בתום דיון שהתקיים אצל ראש הממשלה בנושא הקואליציה. חיים רמון, שלא כהרגלו, היה זועף. בפיו הייתה תחזית קודרת ביחס לאורך חייה של הממשלה. הוא היה משוכנע שפסיקת בג"ץ נגד המשך כהונת דרעי ופנחסי בממשלה תביא לפרישת ש"ס מהקואליציה. "נוכל להחזיק מעמד עד אוקטובר, ואולי קצת מעבר לזה. באוקטובר צפויה הצבעת אי-אמון בממשלה. מובטחים 61 קולות, אבל לא להרבה זמן. פירושו של דבר שאנו עלולים להיכנס בקרוב למערכת בחירות. על כן, אנו חייבים להשיג משהו בתחום תהליך השלום כדי לחזק את עמדתו של יצחק רבין אם יהיו בחירות מוקדמות".

◀ השר חיים רמון חשב על המסלול הפלסטיני. ניסיתי להסביר לו שאנו נמצאים בתוך לוח זמנים בלתי אפשרי וכי האמריקנים לא ייכנסו לתמונה פעם נוספת לפני חודש אוקטובר הקרוב. חיים רמון הביע תמיהה על דרך פעולתו של כריסטופר: "הוא ראה שיש התקדמות במסלול הסורי-ישראלי! הוא היה צריך להישאר באזור, כמו הנרי קיסינג'ר, עד שיושג הסדר".

◀ הבהרתי שכוונתנו בסבב הקרוב לנסות לסכם אג'נדה עם הסורים ולא נראה כי ניתן יהיה להגיע להסכם כולל יותר, משום שאין בידינו מנדט כאשר אנו מנהלים שיחות מול ראש המשלחת הסורית עלאף, ואין אנו יודעים במפורש את ההסכמות שהושגו - אם בכלל - בין ראש הממשלה רבין לבין הנשיא אסד באמצעות כריסטופר. באשר לפלסטינים, הבהרתי שוב את חוסר האמון באפשרות של השגת פריצת דרך במסלול זה. חיים רמון סבר אחרת. זה זמן רב היה משוכנע כי ניתן להגיע עימם להסדר. הוא כבר רמז לי לפני למעלה משבועיים כי רצונם של הפלסטינים להגיע למשא ומתן ישיר מול ראש הממשלה שהוא הכתובת היחידה והאמינה ביותר.

◀ בנקודה זו התברר לי, כי אכן הוא העומד מאחורי תשובות אבו מאזן לראש הממשלה. הוא סיפר כי בעקבות דברים שנשא בכנסת בשבוע החולף כמשיב מטעם הממשלה על הצעות שהועלו לסדר היום, פנה אליו ד"ר אחמד טיבי, שאמר לו כי באש"ף התרשמו ביותר מנאומו בכנסת שבו הבהיר כי אל לפלסטינים להתפתות לכל מיני קולות שנשמעים בישראל, אלא מוטב להם להקשיב לדבריו של ראש הממשלה. בגלל קרבתו של רמון לראש הממשלה, פנה טיבי אליו ואמר לו שיש לו אפשרות לבחון את כוונות אש"ף באמצעות שאלות שיפנה אליו חיים רמון. השאלות נוסחו ונשלחו לאחר שראש הממשלה עודכן במהלך כולו. עתה, העריך חיים רמון, יש אפשרות ממשית להשיג "הצהרת עקרונות".

◀ בשיבת הממשלה ב-22 באוגוסט 1993, הצהיר רבין כי תהיה זו טעות להפסיק את המשא ומתן עם סוריה בגלל התקרית בלבנון. רבין הטעים כי לא ניתן לדרוש מסוריה להבטיח את הפסקת הטרור בלבנון כתנאי להמשך השיחות, והרי ממשלת הליכוד לפניו לא עשתה כן. על כן, הבעיה הלבנונית נותרה כפי שהייתה: "כואבת, מאיימת ובלתי פתירה".

◀ כמה ימים לפני היציאה לסבב ה-11 בווינגטון, ביקש ממני אליקים רובינשטיין לברר אצל השגריר המצרי בסיוני אם יוכל להתעדכן ביחס לעמדת הפלסטינים בסוגיית עזה ויריחו תחילה. ב-23 באוגוסט 1993 שוחחתי על כך טלפונית עם השגריר המצרי ועוד באותו יום הוא הגיע לירושלים והביא עימו תשובות שנמסרו לו על ידי צאאב עריקאת. העברתי את הדיווח לראש הממשלה, ולרובינשטיין לאחר מכן.

צאאב עריקאת מסר כי המשלחת הפלסטינית לשיחות וושינגטון תמנה 6-7 חברים. הצמצום נבע מסיבות כספיות. כל חבר משלחת עולה 7,000 דולר! (כפליים מעלותו של חבר משלחת ישראלי היוצא לאותה תקופה של שבועיים לשיחות בווינגטון). עוד סיפר עריקאת כי ב-22 באוגוסט התקשרו האמריקנים לפלסטינים והודיעו להם כי המאמץ העיקרי בשיחות וושינגטון יהיה להגיע להסכמה על הצהרת עקרונות ועל ההעברה המוקדמת של הסמכויות; כי ייערכו פגישות דו-צדדיות מוגברות בין הפלסטינים לאמריקנים, וכי לאמריקנים אין התנגדות להעלאת רעיונות חדשים, כגון עזה ויריחו תחילה. עריקאת הוסיף כי המשלחת הפלסטינית מכינה מפות ותוכנית שלמה, "דגם מעורב" (mixed model) שיהווה שלב ביניים בין שלב המעבר לשלב המעמד הסופי ביחס לעזה ויריחו. במסמך שהוכן לקראת המפגש, לא הוזכרו מילים כמו עצמאות, מדינה וכו'. לדבריו, ב-26 באוגוסט אמורים היו חלק מחברי המשלחת הפלסטינית לנסוע לתוניס כדי לקבל את הסכמתו של ערפאת לתוכנית. הפלסטינים גרסו כי ללא קבלת "חבילת סיוע" רצינית, לא יהיה לתוכנית של "עזה ויריחו תחילה" כל סיכוי להצליח. לבסוף, עריקאת מסר כי ייתכן שניתן יהיה להגיע לדיון בנושא עזה ויריחו תחילה עוד לפני ההסכמה על הצהרת העקרונות.

יומיים לאחר מכן ביקש השר חיים רמון ששהה בחופשה קצרה בצרפת, לשוחח עימי טלפונית ממקום מושבו. עדכנתי אותו שראש הממשלה ביקש להקפיא בשלב זה את המגעים עם אבו מאזן. חיים רמון אמר כי הוא אמור לשוב לישראל וכי בכוונתו להמשיך וללחוץ על ראש הממשלה בעניין המפגש עם אבו מאזן. בהקשר זה לא יכולתי להתעלם מהערה שהשמיע שמעון שבס ב-22 באוגוסט כי לתחושתו, רבין "מבשל" משהו בתחום הפלסטיני. שבס הבטיח לעדכנני בהמשך השבוע אך הדבר לא עלה בידו. עיסוקיו הרבים ולוח זמנים עמוס במיוחד לא אפשרו קיום שיחה בנושא זה.

ב-25 באוגוסט 1993 חשף רבין בפני נציגי ועידת הנשיאים מלקולם הונליין ולסטר פולק את מהלכיו בתחום המדיני, בעיקר מול הפלסטינים ואש"ף. השניים התעניינו תחילה אם ניתן בכלל לסמוך על נשיא סוריה, חאפז אל אסד, בהתחשב בכך שהוא מונע מצבא לבנון להתפרס בדרום, מעודד את חיזבאללה לתקוף את ישראל, ממשיך להעביר דרך ארצו נשק ואספקת תחמושת שמגיעה מאיראן עבור חזבאללה, ורוכש טילי קרקע-קרקע מצפון קוריאה. על כך ענה ראש הממשלה כי אסד עומד כיום בכל התחייבויותיו. נכון שיש קושי גדול בהשגת הסכם עם אסד, אבל יש לציין את יכולתו לעמוד בהתחייבויותיו. רבין הדגיש כי בהבנות שהושגו בנושא הלבנוני בעקבות מבצע "דין וחשבון", אסד הודיע כי לא שינה עמדתו ביחס לזכותם של הלבנונים להילחם לשחרור אדמתם. ממשלת הליכוד הסכימה לבואה של סוריה לשולחן המשא ומתן במדריד בשעה שסוריה סירבה להתחייב להפסיק את תמיכתה בארגוני הסירוב הפלסטיניים ואת תמיכתה בחיזבאללה. ראש הממשלה לא הסתיר את הפרדוקס שבמעמדה הסורית כאשר מחד גיסא היא מנהלת משא ומתן עם ישראל ומאידך גיסא מאפשרת לארגוני הסירוב הפלסטיניים השוהים על אדמת סוריה לתקוף את המשלחת הפלסטינית המנהלת משא ומתן עם ישראל. עם זאת, סיכם באומרו שאסד הוא אויב קשה "אך בסופו של דבר לא עושים שלום עם ידידים אלא עם אויבים".

בהמשך הסביר רבין כי מבחינתו, וכך הסביר למזכיר המדינה האמריקני כריסטופר, לא יוכל לקבל החלטה שתכלול את שני המסלולים יחד, הסורי והפלסטיני. הוא לא יוכל לשאת את זה פוליטית ולכן יחליט על המסלול ברגע שירגיש שיש סיכוי לפריצת דרך. כאשר לחצו הונליין ופולק על עמדתו ביחס לאופציה של עזה ויריחו תחילה, הסביר רבין כי מבחינתו קיימות שתי בעיות - ירושלים שאינו מוכן בשום פנים לוותר עליה, ושאלת מיקומה של הסמכות הפלסטינית שתקום בעקבות ההסדר על השלטון העצמי. הוא לא יסכים כי הרשות הפלסטינית תהיה בעזה או ביריחו. ואז הוסיף "ייתכן רמאללה", אך לא חברון, מפני שהיא עיר עם נוכחות יהודית משמעותית. רבין הוסיף שמצבו של אש"ף קשה, והוא סובל מבעיות פנים, מנהיגות וכספים. "אולי, עכשיו כשהם על הרצפה, יסכימו לרדת מכמה מתביעותיהם", קבע ראש הממשלה. בהמשך השיחה הגלויה הודה רבין כי על הפרק עומדת עסקת חבילה שלפיה יסכים לכלול את יריחו בהסכם על עזה תחילה, אם הפלסטינים יוותרו בנושא ירושלים ומיקום הסמכות הפלסטינית שתקום.

בכך לא תמו הגילויים וההפתעות מפיו של יצחק רבין. הוא ציין כי אש"ף מוכן כיום לשלם מחיר כבד מאוד למען הכרתו על ידי ישראל. הונליין פתח זוג עיניים ושאל בקול חנוק: האם אדוני ראש הממשלה אכן שוקל אופציה כזאת? על כך השיב רבין: "ישנם תנאים רבים כמו הפסקת הטרור, שינוי האמנה הפלסטינית שבה קריאה לחיסול מדינת היהודים ועוד". הוא סיפר שכל יום מודיעים לו שרים וחברי כנסת שקיבלו טלפונים מגורמים באש"ף ובהם הבטחות רבות לשינויים בעמדת אש"ף, אם ישראל תכיר בו. רבין לא גילה את הדרך בה נודע לו על עמדת אש"ף, אך קבע כי על אש"ף מוטלת חובת ההוכחה "ובכל מקרה", הוסיף, "הדבר איננו אקטואלי".

ב-26 באוגוסט 1993 התקיים תדרוך לראשי המשלחות הישראליות למשא ומתן על ידי ראש הממשלה יצחק רבין לקראת חידוש הסבב ה-11 בווינגטון. בפגישה השתתפו אליקים רובינשטיין, אורי לוברני, שמעון שבס, הרמטכ"ל אהוד ברק, ראש אמ"ן אורי שגיא, המזכיר הצבאי וסגנו, וסגן שר הביטחון מוטה גור. כהרגלו פתח רבין בבקשה מראש אמ"ן להציג את הערכת המודיעין. האלוף שגיא קבע בתחילת דבריו כי "אסד חצה את הרוביקון", אם כי הסתייג מיידית באומרו "לא צריך להבין שדווקא עכשיו תהיה התקדמות". שגיא אמר כי אסד יודע שלא יוכל עוד להסתפק באותן מטבעות לשון; הוא חייב להיענות לשלום המלא הנתבע על ידי ישראל, והדבר כולל בין היתר יחסים דיפלומטיים. "אסד החליט על כך אישית", סיפר. ראש אמ"ן הוסיף כי אסד מוכן שתהיה התקדמות במגרש הלבנוני, אפילו לפני הסכם סורי-ישראלי, וזאת בשונה מן העבר. הוא הדגיש כי היו התבטאויות של אישים סורים בדבר הצורך "לקבל את מה שקשה לקבל" ובכך רמז לנכונות הסורית לנרמול עם ישראל. הוא קבע כי למרות אי-ידיעתו את השפה הערבית, עקב אחר התקשורת הסורית וזו הראתה מיתון בכל הקשור לסוגיית השלום עם ישראל. "בלשני הלשון הערבית" סיפרו לו כי התרשמותם היא כי אסד מחפש כיסוי לכוללנות ההסדר "ולא אכפת לו שזה יהיה אצל הפלסטינים או במגרש אחר. אסד לא יחכה בכל תנאי לפלסטינים". בכך תמה התייחסותו של ראש אמ"ן לנושא הסורי. ראש הממשלה העיר משפט בודד: "האמריקנים דיברו עם אסד על אג'נדה ולא על הצהרת העקרונות".

מכאן המשיך האלוף שגיא ותיאר את הזירה הפלסטינית והמשיל את מה שהתרחש במחנה הפלסטיני בימים האחרונים "לרעידת אדמה". המאבק בין "הפנים" לבין "חוץ" נותן את אותותיו. יש המבינים שערפאת הכריע

כבר וכי עתידו הפוליטי מונח על כף המאזניים. נכון שאין תחליף לאש"ף "וערפאת איבד גובה", אך ראש אמ"ן סבר כי ערפאת ינצח. "אלה שבורחים מהספינה מבינים מה שעשה". עם זאת, האלוף שגי אחר על התזה הידועה שלו שאף שערפאת ינצח, במאבק בין "הפנים" לבין "החוץ", "הפנים" מתחזק.

ראש הממשלה לא הניד עפעף. הוא לא הזכיר במילה את העסקה המתבשלת עם אש"ף, ואף הפליג בהערכה לגבי תוצאות הסבב הקרוב, כאילו רק המסלול הזה היה קיים. רבין קבע: "אם הסבב הזה יסתיים בלא כלום, תהיה בעיה רצינית מאוד עבור ערפאת!".

בהתייחסו לסוגיית עזה ויריחו תחילה, אמר הרמטכ"ל אהוד ברק כי לסוגיה היבט בעייתי מבחינת ישראל ושאל האם בכלל יש להתייחס לנושא כאל הישג קטן. "יש לנו עניין שלא יגלוש למיני-ריבונות; זה עלול להעיק על יכולת הפעולה שלנו. זה יוצר מנוף על הסורים". על כך הגיב ראש הממשלה: "הסורים לא ייסוגו מדרישתם לנסיגה כוללת. אסד אמר לכריסטופר שיהיה מוכן שנסיגת ישראל מרמת הגולן תימשך על פני חמש שנים" (זו הייתה הפעם הראשונה שרבין גילה פרט זה).

בנקודה מסוימת שאל רבין את הנוכחים, מה יותר חשוב, להשיג הסדר עם סוריה תחילה או עם הפלסטינים. ראש אמ"ן הגיב מיידית כי עדיף סוריה תחילה אך קבע כי פה נדרש מחיר ישראלי. רבין הגיב כי הוא מבקש את דעתו ולא שישב במקומו "לא בשלב זה, לפחות". רבין הוסיף שהיתרון האסטרטגי בהשגת הסכם עם סוריה ברור והמחיר הוא ברור, אך מנגד, מה שיושג מול סוריה הוא בלתי הפיך ואילו מה שיושג עם הפלסטינים הוא הפיך, משום שמדובר בשטחים בקרבתנו שבהם יכולת ההתערבות שלנו איננה ניתנת לערעור. בכך סימן ראש הממשלה בבירור כי הוא מעדיף את האופציה הפלסטינית. אלי רובינשטיין, אשר שלא כהרגלו שתק רוב הדיון, התפרץ ואמר כי לדעתו גם מה שיושג מול הפלסטינים הוא בלתי הפיך.

הרמטכ"ל ברק העיר כי האוטונומיה שתקום תעורר בעיות ביטחון מורכבות ביותר "שאיננו מתארים לעצמנו כיצד יתפתחו ובעצם יעמידו אותנו כבני ערובה של החברה הפלסטינית". על כך העיר ראש הממשלה: "מה שאתה אומר, שאין פתרון לבעיה הפלסטינית". גם סגן שר הביטחון מוטה גור התבטא נגד האופציה של עזה ויריחו תחילה "זה לא פתרון". לעומת זאת, הוא הצביע על כך שאסד יכול לחייב את ישראל: "אתה לא תוכל להגיד לו 'עצור'". מוטה גור הוסיף כי הפתרון של עזה ויריחו תחילה נראה לו "אבסורד". לשאלת הבהרה של רבין אמר

מוטה גור כי איננו תומך באופציה זו משום שיש בה סימנים של הסדר קבע. פוליטית, זוהי גושפנקה למדינה פלסטינית.

רבין העיר בסוף כי אנשי הליכוד פנו אליו עוד לפני הבחירות בבקשה: "רק תצאו מעזה". הדיון הסתיים ללא קבלת החלטות וללא הנחיות לראשי המשלחות. רבין קם מכיסאו באומרו: "אני לא מקנא במי שיחזיר את הגולן!" למשתתפי הדיון היה ברור כי רבין אינו משתף את הפורום הזה ברזי המגעים על עזה ויריחו תחילה, אף שהעיתונות הישראלית דיווחה בהרחבה זה כמה ימים ששר החוץ שמעון פרס מכין "חבילה" הולכת ומתגבשת. איש מהמשתתפים לא ידע כאמור גם על נסיעתו הקרובה של פרס לארצות הברית כשבכיסו הסכם כמעט מוסכם, זולת אליקים רובינשטיין שישב עם פנים חתומות לאורך כל הדיון.

ממש לפני תחילת הדיון, הגיש אליקים רובינשטיין את התפטרותו. התבוננתי בו במהלך כל הדיון. כאשר רבין שאל מה חשוב יותר, המסלול הפלסטיני תחילה או הסורי, ראיתי את רובינשטיין נוטל דף מהמחברת שבה רשם את פרטי הדיון, כותב כמה שורות ומגיש את הנייר לראש הממשלה. רבין קרא את הנייר, קיפל אותו בקפידה לשניים ולאחר מכן לארבעה והניחו, מבלי להניד עפעף, בכיס חולצתו. לאחר מכן, הרכיב את משקפיו, הדליק סיגריה ונראה היה כמנותק מן הדיון. אמרתי לעצמי "בזה הרגע הגיש אליקים רובינשטיין את התפטרותו".

בטרם יצאתי עם המשלחת לווינגטון להמשך המשא ומתן עם הפלסטינים, הספקתי להשתתף בפגישה שקיים ראש הממשלה עם נשיא איפא"ק (השדולה היהודית בארצות הברית), סטיב גרוסמן. רבין ניצל את המעמד לעדכנו על מהלכי המדיניים. לראשונה סיפר רבין על הקשר הישיר שנמשך ארבעה חודשים בין ישראל לאש"ף. גרוסמן אמר שאיפא"ק שואף לסייע בתהליך השלום ומבקש עדכון לגבי הפרסומים האחרונים בנושא הסכם שהושג לגבי עזה ויריחו. ראש הממשלה אמר שקיימות שתי בעיות מרכזיות, הן עם סוריה והן עם הפלסטינים. מציאת פתרון בנושאי לבנון וירדן תלויה בפתרון שתי הבעיות הראשונות. הסיכוי להסכם עם הפלסטינים ואפילו עם הסורים, טוב. הסורים מתקרבים לנכונות להסדר באופן הדרגתי. זוהי הערכת כריסטופר והמודיעין שלנו. השאלה היא מה יהיה המחיר שנשלם לגבי הגולן. מבחינתם אמורה להיות נסיגה מלאה לקווי יוני 1967. אסד טוען כי לא ירצה לקבל פחות מסאדאת. העיקרון נקבע בהסכם עם מצרים. בהקשר לפלסטינים קיימות שתי בעיות - כשדיברנו עימם, עוד לפני כינון הממשלה הנוכחית, התברר שהם פועלים במצוות ערפאת ואש"ף ולא אמרו דבר ללא אישורם המוקדם. ערפאת הטיל איסור על כל צעד שלא הוחלט על ידו. בינתיים, אנו עדים להשפעה גוברת של הקיצוניות האסלאמית. בבחירות השונות המתקיימות (ארגוני סטודנטים, מסחר ועוד), החמאס זוכה. אם החמאס ינהל את העניינים לא יהיה סיכוי להשיג שום הסכם.

בארבעת החודשים האחרונים, סיפר, ניהלנו מגעים עם נציגי אש"ף הסובל מחוסר תקציב ונמצא בפשיטת רגל ומשום כך מאבד נכסים. לחמאס מוזרמים כספים מסעודיה ומהקהילה המוסלמית בארצות הברית עבור ארגוני הצדקה שבחסותו. כל מה שיוחלט לגבי הגולן הוא בלתי הפיך. לעומת זאת, מה שיעשה בשטחים הוא הפיך, כאשר לגבי עזה לא קיימת בעיה. הגענו להצהרת עקרונות. ירושלים, ההתנחלויות, ומחנות הצבא לא יימסרו לרשות הפלסטינית שתקום. לגבי סמכויות הרשות, יוחלט בצוותא עימנו. קיימת נכונות לנסיגה מעזה כאשר קווי העימות (קווי הירדן, הגשרים) יהיו בידינו. צה"ל יגן על ההתנחלויות ועל הישראלים בעזה. רבין קבע: "איפה שיש ישראלים שם נהיה".

בהקשר לתפקיד אש"ף והשפעת המגעים על האמריקאים, אמר ראש הממשלה כי זאת הסיבה ששיגר את שר החוץ פרס לארצות הברית. ההסכם צריך להיות מושג במסגרת המשא ומתן בווינגטון בכפוף להחלטת הממשלה שתתכנס ב-30 באוגוסט 1993. אין בו משום הכרה פורמלית באש"ף, אם כי היום אנו משוחחים עימו ישירות בעוד בעבר שוחחנו רק עם נציגים מטעמו. הפלסטינים רוצים להביא לעזה פלסטינים שלא מהאזור בטענה שהם יפעלו נגד החמאס. אנו עשינו ויתורים קשים. לפני כשנה וחצי הסכמתי שנדבר עם פייסל חוסייני במטרה לחזק את הנציגות הפלסטינית אבל הוא לא יכול היה להביא לתוצאות. בשאלת הסיוע הכספי לתהליך אמר ראש הממשלה כי אירופאים, סעודים ואחרים הבטיחו לסייע, וכי ארצות הברית לא נתבקשה לתרום את

חלקה. ארצות הברית פעלה אצל הסעודים בהקשר לסמכויות המוקדמות, אבל ערפאת התנגד. הסעודים הבטיחו כסף אם תהיה העברת סמכויות מוקדמת. ייתכן שעתה יסכימו לסייע.

ראש הממשלה ציין שיש הרבה נקודות למשא ומתן וכי אין הסכם ביניים אלא "הצהרת עקרונות". בגדה תהיה היערכות מחודשת של כוחות צה"ל מחוץ לערים לאחר שתתקיימנה הבחירות. ב-9 בספטמבר 1993 חתם ראש הממשלה יצחק רבין על המסמך המכיר באש"ף כנציגו של העם הפלסטיני וסוכם סופית שטקס החתימה יתקיים במדשאות הבית הלבן. ב-13 ספטמבר 1993 נחתם ההסכם בווישינגטון.

מדוע לא הובא המודיעין בסוד המגעים לקראת ההסכם

❖ כיצד קרה, אם כן, שהמודיעין הישראלי לא ידע/לא עודכן על מהלכי אוסלו? להערכתי הביאו לכך כמה גורמים. ראשית, אומנם רבין היה מודע משלב מוקדם יחסית למגעים שהתנהלו באוסלו, הרחק מאורות הבמה, מראשית 1993, בין גורמי אש"ף לבין קבוצה ישראלית בהובלתו של שר החוץ שמעון פרס (בחסות ממשלת נורבגיה ובאירוחה) ושבסופם גובש המסמך שנקרא "הצהרת עקרונות" (Declaration of principles), אך בתחילה לא נכנס לפרטי הסיכומים ועל כן לא היה בקיא בהם. יש להניח כי רבין לא ייחס למגעים אלה את החשיבות שהיו ראויים לה. המערכת הפוליטית הישראלית הייתה מוצפת אישים פוליטיים ואנשי אקדמיה שקיימו מגעים עם גורמי אש"ף למורת רוחו של רבין. שום דבר מעשי לא התפתח מכל המגעים האלה מעבר לרכילות ומידע מודיעיני על המתרחש בחצרו של ערפאת.

❖ בכלל, כל נושא השיחות של גורמים ישראליים עם אש"ף היה לצנינים בעיני ראש הממשלה. לא זו בלבד שידע כמעט על כל ערוצי ההידברות של גורמים ישראליים רשמיים ואחרים עם נציגי אש"ף, אלא שידע פרטים על כל מיני עסקאות שנקמו, על יוזמות כביכול שניזומו על ידי גורמים ישראליים שהציעו שאם המשלחת הפלסטינית תאמץ עמדה מסוימת הם יהיו ערבים לכך שרבין יסכים לה וכדומה. רבין נהג לבטל בנפנוף יד את הדברים והבהיר כי הם מבזבזים את זמנם לריק. נראה אם כן שעד הרגע האחרון רבין לא העריך שהשיחות באוסלו יניבו תוצר משמעותי, ולכן המעיט בחשיבותן ולא ראה צורך להטריח את המודיעין בהערכת העמדה הפלסטינית, ניתוח מרחבי הגמישות בה, ניתוח המשמעויות העשויות להיגזר מאימוץ הצהרת העקרונות וכדומה.

❖ כחיזוק לאפשרות זו יצוין שבשעה שכתוצאה מריבוי צינורות התקשורת הבלתי רשמיים מול אש"ף, לרגע נדמה היה כי המשא ומתן שהתנהל מול המשלחת בראשותו של אליקים רובינשטיין, שקיבל הנחיות מראש הממשלה ישירות, לא היה המשא ומתן האמיתי וכי העמדות שהוצגו על ידי ישראל היו כביכול "עמדות פתיחה", וכי הגמישויות השונות שהוצגו על ידי הגורמים הישראליים השונים יתקבלו על ידי רבין כך שיאמץ עמדות פלסטיניות, בפועל, לא זו בלבד ללא הסכמתו של רבין והקווים שהוא קבע היו המדדים של המשא ומתן. הדברים הגיעו לכך שגורם אמריקני רשמי שהיה מעורב במשא ומתן עם הפלסטינים הביע את התנגדותו למגעים שניהלו גורמים ישראליים שונים עם אש"ף. הדיפלומט האמריקני גרס כי המגעים הישירים "בערוצים האחוריים" שמקיימים גורמים ישראליים עם אש"ף גורמים נזק לתהליך, יוצרים בלבול ומחלישים את מעמדו של חברי ההנהגה המקומית. אישיות פלסטינית בכירה התבטאה בפני השגריר המצרי בסיוני בתחילת אוגוסט כי ישראל היא זו "שמעניקה כעת חמצן לאש"ף". לולא כך, תהליך הגסיסה של אש"ף הוא בלתי נמנע, אין לו כסף, המוסדות מתמוטטים ומנהיגותו של ערפאת מוטלת כיום בספק. רבין שמח לדיווח הזה.

❖ יש להניח שכך התייחס רבין לקבוצה שניהלה את השיחות באוסלו עד אשר הסתבר לו בשלב מאוחר יחסית, כי ההתקדמות שהושגה שם היא אמיתית. מבחינתו של רבין, שיחות אוסלו עמדו בשניים משלושת התנאים שקבע להצלחת כל מהלך של משא ומתן עם גורם ערבי: דבר לא דלף על אודותם, השיחות היו עם משלחת פלסטינית

נפרדת ובמקום חסות אמריקנית הייתה כאן מעורבות נורבגית. היה כאן שכפול מעשה דיין-תהאמי במרוקו שקדם להסכמי קמפ דייויד.

מנגד התעוררה השאלה כיצד להסביר מדוע לא "עלה" המודיעין על המגעים שהתנהלו באוסלו ועל העמדות שהציגו במהלכם נציגי אש"ף. המודיעין הופתע ב-1977 ביחס לכוונתו של סאדאת להגיע לשלום עם ישראל והופתע שוב ב-1993 בסוגיה הפלסטינית.

נראה לי כי ההסבר הסביר ביותר נעוץ בעובדה הפשוטה כי עיניו של המודיעין, כמו עיני קברניטי הביטחון והמערכת הפוליטית, היו ממוקדות במסלול הסורי. המסלול הפלסטיני-ירדני לא עורר תקוות בקרב איש. התחושה הייתה כי לא ניתן להגיע לדבר עם הפלסטינים. עיקר המיקוד של זרועות האיסוף המודיעיני היה נתון למסלול הסורי. מכל מקום, גזוגיו של רבין בין שני המסלולים - הפלסטיני והסורי - לא הוסיפו לבהירות המודיעינית. זאת ועוד: רבין נהנה מפוזר ערפל בעניין המגעים עם הפלסטינים. השיקול שלו היה פשוט: אם השיחות ייכשלו, לא ניתן יהיה להאשימו בכך ואם יובילו לסיכום חיובי, יהיה חלק מן ההצלחה. מסיבה זו, עדיף היה לשמור את כל סוגיית המשא ומתן עם אש"ף בסוד וכל עוד המודיעין לא ידע על כך, לא הייתה הצדקה לעדכן אותו ולסכן את קיומן של השיחות על ידי הדלפה מקרית ולא מכוונת (או מכוונת) של מי מהגורמים שהם לקוחותיו של החומר המודיעיני.

מבנה אישיותו של רבין, חשדנותו האובססיבית, מדיניות המידור שהנהיג סביבו, חוסר ההערכה שרכש כלפי הערכות המודיעין, המתח ששרר לעיתים ביחסיו עם ראש אמ"ן והעובדה שאיש זולת שותפי המשא ומתן באוסלו לא ידע על כך, עודדו את רבין להמשיך במדיניות ההסתרה שלו. רק כאשר הסתבר לרבין כי המגעים הובילו לסיכום על הצהרת העקרונות, הוא הזדרז לצרף את היועץ המשפטי יואל זינגר (ולא את גורמי המודיעין) למעגל שותפי הסוד והנחה אותו אישית להתערב בסיכומים. אלא ש"הצהרת העקרונות" הייתה כבר מסוכמת. על כן רבין עמד על כך שיצורף למסמך מה שהוא קרא "Agreed minutes" (כלומר, סיכומים מוסכמים) שהיו בבחינת הבהרות שרבין עמד על הכנסתן בהסכם.

בראייה לאחור ייתכן שיצחק רבין היה שוקל פעם נוספת את צעדיו אילו היה נפגש (כפי שהתבטא פעמים אחדות בפורומים שונים) עם ערפאת קודם החתימה על הצהרת העקרונות. רבין לא היה בקיא במשא ומתן שהתנהל באוסלו. הדבר התברר לי כמה פעמים כאשר ביקש לדעת מה נאמר באוסלו "מתחת לעצים" ואם ניתנו הבטחות שערפאת נפנף בהן כדי "לעגל פינות" וכדי לאפשר הגעה להסכם. יתרונה אך גם חסרונה של הצהרת העקרונות היו בעמימותה. רבין לא ידע את עמדותיו האמיתיות של ערפאת וניזון ממה שסופר לו על ידי מי שניהל את סבב השיחות באוסלו. לא אחת התבטא רבין כי ללא ה"אגריד מיניטס" הצהרת העקרונות הייתה "אסון לאומי".

ייתכן שלא-שילוב המודיעין היה מחיר משמעותי. בנקודה הקריטית של המשא ומתן על יישום הצהרת העקרונות, טען רבין שלא היה לו המידע הנחוץ על עמדות יושב ראש אש"ף שהיה מסייע לו בקבלת החלטה בסוגיות השונות שעמדו על הפרק. השאלה שנשאלת אפוא היא האם המודיעין יכול היה לספק לו את המידע שחסר לו בטרם נחתמו הסכמי אוסלו. אולי כן ואולי לא. בסופו של דבר, רבין קיבל את המידע שחסר לו בזכות

מגעים ישירים שניזומו מול ערפאת לאחר החתימה על הסכמי אוסלו, ובעיקר בעקבות הישיבה הארוכה של ראש ממשלת ישראל עם יושב ראש אש"ף בקהיר בדצמבר 1993 שם התאפשר לרבין לעמוד באורח ישיר על עמדותיו השונות של יושב ראש אש"ף. הבעיה הייתה כי רבין לא נתן למודיעין הזדמנות להוכיח לו אחרת. כמו במגעים שקדמו לשלום עם מצרים, גם במקרה הפלסטיני נותר המודיעין מחוץ לתמונה של המגעים הראשונים שהתגבשו לאחר מכן להסכמי אוסלו.

נכון שרבין בחר לא לשתף את המודיעין ממניעיו שלו, אך גם על המודיעין רובצת אשמה. הטעות הבסיסית של המודיעין נותרה כפי שהייתה ערב מלחמת יום הכיפורים 1973 : קושי להעריך כוונות מנהיגים. הנטייה להעדיף את המסלול הסורי ולתאר את המחנה הפלסטיני כמי שאינו יודע לאיזה כיוון ללכת היא סימן לקונספציה שנתקבעה ויש בה כדי להביא לכישלון בהערכה.

זווית הראייה של ראש אמ"ן דאז אלוף (מיל') אורי שגיא

אין לי כוונה להתמודד במישרין עם דבריו של ז'ק, המשקפים את התמונה מזווית הראייה שלו, מה גם שהרוב המכריע של הדברים מתאר נכון את הדרך שבה התנהלו הדברים. עם זאת, ברצוני להוסיף כמה ממדים, חלקם עובדתיים וחלקם מהותיים, באשר למערכת היחסים בין אמ"ן, ובפרט ראש אמ"ן, לבין ראש הממשלה באותה תקופה מיוחדת במינה.

ראשית, באשר לנתונים. מעבר למפגשים המתוארים על ידי ז'ק משום שהיו מוכרים לו, התקיימו כמה מפגשים נוספים ביני לבין ראש הממשלה, בדרך כלל בהשתתפות הרמטכ"ל. במפגשים אלה הבאנו לידיעתו את המידע שהצטבר בידינו באשר לקיומו של "מסלול אוסלו". בתחילה, רבין לא הכחיש או אישר את הדברים. הוא נראה לי נבוך אך לא מופתע, ומשפת הגוף שלו ניתן היה להבין, כי גם הוא עצמו גילה את דבר קיומו של המסלול בדיעבד. בכל מקרה, לא היה בידינו מידע של ממש על תוכן השיחות באוסלו, ורבין לא שש לחשוף בפנינו את הפרטים. גם כאשר הכניס אותנו בסוד העניינים בשלב מאוחר יותר, הוא הסתפק בעדכון ולא ביקש מאיתנו לחוות את דעתנו לגבי ההסכם המתגבש.

בניגוד לתמונה שמצייר ז'ק לגבי הדיון המרתק ב-26 אוגוסט 1993, הרמטכ"ל ברק ואנכי ידענו עוד לפני הדיון, כי רבין כבר החליט להעדיף את המסלול הפלסטיני על פי מתווה "הסכמי אוסלו", קרי הסכמי ביניים הממציים את היכולת להתקדם להסדר קבע בלי להכריע בשלב זה בסוגיות הליבה, על פני המסלול הסורי. אף על פי כן, משהתבקשתי להציג את תמונת המודיעין ולחוות את דעתי, הייתי מחויב לעשות זאת על פי מיטב שיפוטי, על בסיס ההנחה שלמרות ההחלטה של ראש הממשלה, הוא עדיין עשוי לשנות את דעתו, שאם לא כן לא היה מעלה את הנושא לדיון. היה עליי לעשות זאת בלי לחשוף בפני שאר המשתתפים את מה שהתחייבתי לשמור בסוד. מדבריו של ז'ק עולה שעשיתי זאת די בהצלחה.

שנית, באשר לדיון עצמו. בשיחות עם רבין בארבע ובשש עיניים עסקנו לא מעט בשאלות האסטרטגיות. מה המשמעות של המציאות שנוצרה בעקבות מלחמת המפרץ עבור שכנינו? אילו הזדמנויות ואילוצים יוצרת מציאות זו על משמעויותיה עבור מדינת ישראל? ומכאן, מה הן ההשלכות של מדיניות זו או אחרת שתאמץ הממשלה על יכולתה של מדינת ישראל לקדם את יעדיה האסטרטגיים, קרי להבטיח את קיומה של מדינת לאום דמוקרטית ומשגשגת לעם היהודי בארץ ישראל לאורך זמן? אף שבדיונים אלה, מתוקף תפקידי, היה עליי להציג את התנהגות הגורמים האחרים, אי-אפשר היה שלא לגזור מדבריי גם משמעויות באשר לדרך המועדפת על פי מה שהקפדתי שתהיה זווית הראייה המודיעינית, ולא הפוליטית. העמקתי בעיקר בניתוח השינויים שחלו בגישתו של חאפט' אסד לסוגיית השלום עם ישראל, תוך הדגשת יכולתו "לספק את הסחורה" מחד גיסא, וחוסר נכונותו להתפשר על דרישותיו מאידך גיסא, מול הבעייתיות שאפיינה אז את המערכת הפלסטינית. כך עשיתי גם בדיון המסכם והמכריע ב-26 באוגוסט. חשוב לציין שידעתי אז לא רק שרבין החליט להעדיף את מסלול אוסלו, אלא גם שהוא קיבל כבר, עוד קודם לכן, החלטה אסטרטגית בנושא הסורי, ומסר לשר החוץ האמריקני כריסטופר את מה שזכה לכינוי "הפיקדון", קרי את הסכמתו העקרונית והמותנית לכך שבתמורה להסכמה סורית לסידורי

ביטחון ולהתחייבויות סוריות בנושאי המים, הגבולות והנורמליזציה, ישראל תסכים לנסיגה משמעותית מאוד ברמת הגולן לקווי 4 ביוני 1967 (רבין הודה בפניי מאוחר יותר, כי טעה באופן שבו הבין את המונח קווי 1967 בהקשר הסורי, שהרי אין זה קו מוכר וברור אלא מושג הטעון בירור). היה זה כריסטופר שבמקום למנף את הנכס שניתן לו, יצא לחופשה שבמהלכה חלו ההתפתחויות במסלול אוסלו, שהפחיתו משמעותית את הסיכוי להתקדם במקביל מול הסורים, הן בשל הקושי הפוליטי בישראל לקדם ויתורים בשני המסלולים, והן בשל התחושה אצל אסד שהויתורים המותנים כלפיו נועדו בעצם להאיץ בפלסטינים לגלות גמישויות נוספות.

◀ חשוב לציין שגם אם סברתי אז שהמסלול הסורי בשל יותר ועדיף על פני המסלול הפלסטיני, מכלל הפרטים שהיו ידועים לי על ההסכמות המתגבשות מול הפלסטינים, ועל אף הביקורת שהייתה לי ולאחרים על חלק מהסיכומים עימם, לא הקלתי ראש במשמעות של הויתורים הפלסטיניים. הנכונות לדחות את ההכרעה בנושאים רגישים כמו ירושלים, הפליטים וההתנחלויות לא הייתה עניין של מה בכך. לפיכך לא ראיתי בהסכם המתגבש מהלך רב-סכנות וטעות חריפה כשהוא לעצמו. הסתייגויותיי מהמהלך נבעו מכך שסברתי שחלקים רבים בהסכם נוסחו בחוסר זהירות ובשטחיות, מכיוון שהנושאים ונותנים הפכו את האמצעי - הסכם עקרונות - למטרה בפני עצמה, מכך שהזירה הפלסטינית סובלת מאי-יציבות וחולשה אינהרנטית שתקשה על יישום הסכם כלשהו, מדעתי שניתן היה להשיג הסכם טוב יותר מול הנהגה שמקורה בשטחים ולא בתוניס, ומכך שהחלופה של התקדמות מול סוריה הייתה בעלת סיכוי רב יותר להעצים את הסיכויים לשלום כולל עם הערבים. מכל מקום, מה שהיה ייחודי בעיניי באותו דיון הייתה בקשתו של רבין ממני, כראש אמ"ן, לשים עצמי במקומו ולומר מה הייתי עושה לו הייתי ראש הממשלה. זהו מצב לא טבעי לכל נושא משרה מקצועית, ובפרט לראש אמ"ן, האמון על ייצוג "האחר" בדיונים מסוג זה. הייתה לי כבר מעין התנסות בזעיר אנפין במצב כזה, כאשר ערב המבצע לחטיפת דיראני, נוכח אי-הבהירות באשר לסיכויי ההצלחה, זרק רבין לעברי, בד בבד עם מתן אור ירוק ליציאה לדרך: "אתה אחראי". אז לא הבנתי זאת כהסרת האחריות מעליו אלא כהודעה שהאחריות מולו על המבצע מוטלת על כתפיי. הפעם המשמעות של ההחלטה הייתה גדולה אף יותר, ובכל זאת, אף שיכולתי, לא התחמקתי בטענה מוצדקת שזה איננו תפקידי, ולאחר שהסברתי את הקושי שיש בסיטואציה כזו, לא עמדתי בפיתוי והעזתי לחוות את דעתי, ברוח הדברים המובאים על ידי ז'ק.

◀ זמן רב אחרי הדיון הוספתי להרהר במשחק התפקידים הזה. מה הביא את רבין להציע לי לשאת לרגע בנטל של ראש הממשלה? האם היה נכון להיענות לאתגר? אין לי תשובות ברורות גם כיום, ובוודאי שלא היה בידי הסיפק אז לנתח את משמעות ההצעה, והחלטתי להרים את הכפפה הייתה מצד אחד אימפולסיבית ומצד אחר תולדה של חינוך לשאת באחריות ולא להירתע מאתגרים. כיום, בחלוף השנים, נראה לי שברקע להצעה של ראש הממשלה ולנכונות שלי להיענות, עמד גם הניסיון שלי לא רק כראש אמ"ן אלא כמפקד וכאיש מבצעים. רבין לא ביקש את חוות הדעת המקצועית שלי רק כ"מומחה לערבים", אלא כמי שמסוגל לראות את התמונה הרחבה ומזוויות שונות, כולל נקודת המבט של המפקד (ואפילו הפוליטיקאי). האירוע מחדד בעיניי את החשיבות שראש אמ"ן יהיה בעל ניסיון פיקודי משמעותי, כך שבבסיס חשיבתו תעמוד גם היכולת להבין את "כוחותינו" ולא רק את האחר, ולחבר בין התכלית האסטרטגית לבין השיקולים הטקטיים. ברור שעליו להיות ניחן באומץ לב אזרחי ולא

רק צבאי, וביושר האינטלקטואלי הדרוש כדי להקשיב לדעות אחרות ולעיתים אף לקבלן. חשוב לציין בהקשר זה, כי בניגוד לשאר קציני המודיעין (להוציא ראש חטיבת המחקר בחלק מהמקרים), תפקידו של ראש אמ"ן הוא לקחת חלק פעיל גם בהערכת המצב האסטרטגית, קרי בדיון על מה נכון שישראל תעשה, ולא רק בהערכת המודיעין, העוסקת בניתוח המציאות.

◀הדיון הזה ואלה שקדמו לו והתנהלו בארבע או בשש עיניים המחישו גם כי בסופו של יום קהל היעד המשמעותי של אמ"ן הוא מצומצם ביותר, משום שגם במשטרים דמוקרטיים כמו ישראל ההחלטות הקרדינליות מתקבלות בסופו של דבר על ידי מי שעומד בראש הפירמידה, הנושא באחריות הכוללת, ולכן תמיד יחוש בדידות כפי שחש רבין.

◀בסופו של דבר רבין לא שלל את הניתוח שלי, אך לא קיבל את מסקנותיי מסיבה שחרגה ממרחב הניתוח שלי. בעוד אני, בהתייחסותי לזווית הפוליטית ולניתוח החברה הישראלית, גרסתי שמתיישבי הגולן לא יתנגדו להסכם שלום עם סוריה, גם אם יהיה כרוך בפינוי יישוביהם, רבין טען שהוא לא יוכל להשיג רוב בכנסת למהלך כזה ודבק בבחירתו להעניק עדיפות למסלול הפלסטיני, אף שבשיחה בינינו בארבע עיניים, הבנתי מדבריו שהוא סבור שעל ישראל לתת עדיפות לקידום מהיר של הסכמי שלום עם מדינות ערב הסובבות אותה, כדי להפוך את הניסיון האיראני להצטייד בנשק גרעיני ולאיים באמצעותו על ישראל לבעל משמעות מוגבלת.

הערכת אמ"ן באשר למרחב התמרון הפלסטיני במשא ומתן

◀ לאורך השנים ניסה אמ"ן שוב ושוב להעריך את העמדות הפלסטיניות הצפויות במשא ומתן עם ישראל. מטבע הדברים כך נעשה גם סביב המשא ומתן שהתנהל עם המשלחת הירדנית-פלסטינית המשותפת. ככלל, אף שלא היה ידוע על המשא ומתן באוסלו, תיאור העמדות הפלסטיניות היה קרוב למדי לעמדות שהציגו הפלסטינים בפועל. תובנות דומות הציג גם ראש אמ"ן בדיונים שהתנהלו בהשתתפות ראש הממשלה רבין.

◀ על פי אמ"ן, המשא ומתן בושינגטון היה אמור להיקלע למבוי סתום, משום שהפלסטינים לא יסכימו למתווה של אוטונומיה שישראל הציעה, ואילו ישראל תדחה את התפיסה הפלסטינית, שמשמעותה שכבר בשלב הביניים תקבל הישות הפלסטינית כמעט את כל הסממנים של מדינה. עם זאת התגבשה הערכה, שהפלסטינים המעוניינים להתקדם במידת האפשר להקמת מדינה עצמאית, יסכימו לדחות את הדיון בסוגיות הקשות במיוחד לדיונים על שלב הקבע ולפיכך בשלב הביניים יהיו מוכנים:

- ◆ לוותר על ריבונות במזרח ירושלים, בתמורה להסכמה ישראלית לדון על עתיד ירושלים במסגרת הדיונים על שלב הקבע ומתן אפשרות לתושבי ירושלים להשתתף בבחירות הפלסטיניות.
- ◆ לדחות את הדיון על עתיד ההתנחלויות לשלב הקבע ולוותר בשלב זה על התביעה לסילוק ההתנחלויות, תוך עמידה עיקשת על התביעה להקפאת ההתנחלויות (הפסקה כמעט מוחלטת של הבנייה בהתנחלויות והימנעות מהרחבתן).
- ◆ להסכים לדחיית הדיון בסוגיית הפליטים לשלב הקבע, בד בבד עם דרישה לאפשר חזרה מוגבלת, בעיקר של עקורי 67.
- ◆ לוותר בשלב הביניים על השליטה על מעברי הגבול והאחריות על ביטחון החוץ.
- ◆ לדחות את הדיון על גבולות הקבע, בשאיפה שגבולות הישות הפלסטינית יהיו קרובים ככל האפשר לקווי 67.

◀ כמו כן הוערך שהפלסטינים לא ייצרו זיקה בין ההתקדמות להסדר במסלול שלהם לבין מצב המשא ומתן בערוצים האחרים, וכי בראייתם - במצוקה שאליה נקלעו אחרי "מלחמת המפרץ" - האפיק המדיני הוא האפיק העיקרי להשגת יעדיהם.

◀ בה בעת הייתה ההערכה שהפלסטינים יתעקשו על שורה של תביעות שיבטיחו ממדים של עצמאות, בדרך להקמת מדינה משלהם, כבר בשלב הביניים:

- ◆ שליטה בשטח גדול ורצוף.
- ◆ זכות לחוקק חוקים ותקנות.
- ◆ סממני עצמאות (נמלי ים ואוויר) וסמלי עצמאות (דגל, מטבעות ובולים).

סיכום ותובנות

התנהלות הצמרת הישראלית בדרך להסכם אוסלו מול מערכת הביטחון בכלל, ומול קהילת המודיעין בפרט, מעוררת שאלות ותהיות רבות. שאלות אלה מתעצמות נוכח התמונה העולה גם ממקרים אחרים שבהם קיבלו מנהיגים ישראלים החלטות מדיניות הרות גורל בלי להביא את המודיעין באופן מלא בסוד מהלכיהם (שני המקרים הקודמים שנסקרו בסדרה זו הם ביקור סאדאת וההחלטה על היציאה מלבנון במאי 2000). הרושם המתקבל הוא שאומנם המנהיגים מעוניינים בתשומות מודיעיניות - בעיקר במידע מודיעיני רגיש ובמידה פחותה בהרבה בהערכות המודיעין - אך אינם סבורים שקהילת המודיעין, ובכלל זה בכיריה, יכולים לתרום להם בהתמודדות עם הכרעות אסטרטגיות קשות. ייתכן שהדבר נובע מכך שהמנהיגים מגיעים לתפקידם עם ניסיון ביטחוני עשיר מאוד ואינם סבורים שלגרמי המודיעין יכול להיות יתרון כלשהו על פניהם בהבנת תמונת המציאות; ייתכן שהם אינם רוצים להיות חשופים לביקורת לאחר שכבר קיבלו החלטה עקרונית; ייתכן שהדבר קשור למבנה אישיותם, קרי תחושת הבדידות, חוסר היכולת לחלוק את האחריות ונטייתם לסמוך רק על עצמם. מובן שברקע עומדות גם הראייה הרחבה יותר שיש למנהיג, המקיפה גם שיקולים פוליטיים ומדיניים שאינם חלק מתמונת המודיעין, ותחושת המנהיגים שכישלונות המודיעין בעבר בהערכת כוונות האויב ובסוגיות נוספות, מצדיקים הימנעות משילובו בקבלת ההחלטות. הרבה פחות סביר שהקברניטים חוששים שצירוף שותפי סוד נוספים יפגע ביכולתם לשמור בסוד את כוונותיהם ופעולותיהם. ברור שהתופעה הזו יוצרת מידה לא מבוטלת של תסכול בקרב אנשי המודיעין, הסבורים שמתוקף אחריותם להערכת המודיעין המחייבת אותם להכיר את המהלכים הישראליים, בשל היכרותם העמוקה עם השחקנים הזרים במערכת והבנתם את דרך מחשבתם של שחקנים אלה ואת התהליכים ארוכי הטווח, דווקא משום שלפחות להלכה הם חפים משיקולים פוליטיים ומשום שחלק חשוב מתפקידם הוא להעריך את ההשלכות של מהלכי ישראל, ראוי היה שהקברניטים יעדכנו אותם במהלכיהם וייתיעצו איתם. במקום זאת הם מוצאים עצמם נאלצים להיאבק כדי לדעת על המתרחש בצד שלהם לא רק מול הקברניטים, אלא גם מול פקידים ממתיקי סוד, שאינם נושאים באחריות להערכת המודיעין ולהשלכות הביטחוניות של המציאות שתיווצר בעקבות המהלכים המדיניים.

נראה כי על שני הצדדים להכיר במציאות הזו וללבן - כל אחד לעצמו ובמשותף - כיצד ניתן לשפר את המצב. אין ספק שעצם המודעות לקיומה הוא צעד ראשון בדרך לטיפול בה.

מכתבו של ראש אמ"ן, אלוף אורי שגיא, מיולי 1994, לראש הממשלה יצחק רבין (מתוך הספר "אורות בערפל")

מחנך, מורה או שער לעזאזל ♦ 137

המודיעין והקברניט

1. כתבים של "ידיעות אחרונות" פירסמו מפ"ך (ב־27 ביולי) התייחסות לטיבן של הערכות מודיעין שאתה מקבל. אינני נוהג להגיב על כתבות בעיתונות ואני מודע היטב למרחק הקיים, לעיתים, בין מקור לדיווח. עם זאת, מאחר והדברים נמסרו בציטוט ישיר מפ"ך, וכך, מן הסתם, נקלטו בציבור, נראה לי כי הפעם ראוי שארשום את דעתי בעניין. ככלות הכול, בביקורת שיוחסה לך יש היבטים עקרוניים, הנוגעים לקשרי מודיעין־קברניט ולביצועיו של אגף המודיעין תחת פיקודי. בדברי אתיחס הן להתרשמותך, כמדוח, כי "המודיעין טעה תמיד בהערכות המצב הלאומיות שלו", והן לקביעתך כי "הם גם כתבו לי שחוסין לא יבוא בלי הסורים".

2. הסוגיה אם טעה המודיעין בכל הערכותיו נדונה כבר פעמים רבות, ואינני רואה עתה מקום לנתח אותה לגופה. כל ניסיון להעריך מה צופן העתיד מחייב, באורח בלתי נמנע, התמודדות עם מצב של איודאות. מבחינה זו אין מותר המודיעין על הקברניט, וניתן אף לטעון כי גם קברניטים אינם חסינים מטעויות בהערכה. עם זאת, **בסוגיה של הערכה קיימת איסימטריה במעמד של המודיעין והקברניט**, והיא איננה נובעת רק מן העובדה שהמודיעין קיים כדי לשרת קברניטים. יתרונו של הקברניט על המודיעין נעוץ בכך שבמצבים מסוימים יש ביכולתו לעצב את העתיד על־פי חזונו, וכך לייצר הערכות המגשימות את עצמן. חסרונו של המודיעין נובע מכך שהערכותיו יכולות, ובמקרים רבים מיועדות, להתניע צעדים המכוונים לסכל אותן הערכות ממש. כך יכול המודיעין למצוא עצמו מייצר הערכות המפריכות את עצמן. חלק מטעויות המודיעין מקורן בסביבה מובנית זו.

3. אין אני בא להלין על כך. זהו סיכון מקצועי מוכר, שיש לו תוקף כמעט אוניברסלי. אני מזכיר את הדברים רק משום שבמציאות הדינמית מאוד של פעילותנו המדינית יש להם השלכה מעשית על יכולתו של המודיעין למלא את תפקידו ואת ציפיות הקברניט ממנו. כאשר לתשומת ישראל יש משקל רב, פעמים מכריע, בקביעת עמדות הצד השני, וכאשר, לעיתים, תשומה זו אינה מובאת לידיעת חוקרי המודיעין, אין זה מוצדק לצפות מהמודיעין לספק הערכה שלמה ומתוקנת. בנסיבות כאלה ודאי שאין זה הוגן להאשימו בקוצר הערכה. תכליתו הסופית של המודיעין היא לאתר שינויים אפשריים במדיניותם ובמעשיהם של הגורמים שעל הערכתם הוא מופקד, ולנתח את משמעותם. לדאבونی, בכמה צמתי הערכה מרכזיים נמנעו ממערכי המודיעין נתוני מפתח, שדיעתם היתה מקלה עליהם לדייק יותר באיתורם של שינויים בצד השני. כך, בהכרח, צפוי לקרות גם להבא, אם יוחלט שוב למדר את המודיעין ממהלכים מתוכננים בעמדות ישראל.

4. אין זו, כמובן, פעם ראשונה בה אני מסב תשומת לב לעניין זה. מאחר וגם בעבר ייחסתי לדברים חשיבות רבה, ראיתי צורך להבליט את הדברים בפורומים ובמסמכים רבים שהצגתי, גם בפניך, בע"פ ובכתב. תוכל למצוא אותם בעדויות כתובות ומחברות. שם ניתן לגלות עד כמה דייקנו דווקא בהערכת התפתחות עמדתה של ירדן בתהליך המדיני. לא רק שלא כתבנו, ולא אמרנו, כי "ירדן לא תבוא ללא סוריה", ההיפך מכאן הוא הנכון. לדעתי, שחפפה במקרה זה דעות נוספות, ציינתי כי ירדן בשלה היום להסדר עם ישראל והיא עשויה אף להרחיק לכת, עד סף סיכום פורמלי של הסכם שלום עימנו.

מחנך, מורה או שער לעוזאל ♦ 139

5. אילוצים אינטרסנטיים, שגם אותם פירטתי, הביאו אותי לחשוב כבר לפני שמונה חודשים, כי "המלך חוסיין יימנע מלחתום על הסכם שלום נפרד עם ישראל", וזאת בניגוד לנכונותו, שנמסרה אף היא אז, "לערך מו"מ נפרד איתנו". מחשבה זו נכונה לדעתי גם היום, אם כי התפתחויות נוספות בעמדותינו ובעמדות ארה"ב עשויות להחליש את תקפותה. עם זאת התבטאתי במפורש, כי גם ללא הסכם רשמי "ירדן תהא מוכנה להתחיל להוציא לפועל חבילה של הסדרים מועילים" – היינו, לבצע צעדי נורמליזציה לפני הסכם סופי, ודאי שלפני נסיגה אפשרית.

6. הפירסום שניתן לדברך עלול ליצור את הרושם כי כמו בכל הערכותיו האסטרטגיות טעה המודיעין גם הפעם. אני מרשה לעצמי להסתייע בדוגמה הירדנית כראיה לכך שגם בעניין זה סותרות הערכותיו התקופתיות של אמ"ן מן השנים האחרונות את הכלל, לכאורה, של "מודיעין טועה תמיד". אמ"ן, ולעיתים ראש אמ"ן, היו ראשונים, לפעמים יחידים, בהערכת השינויים שצופנות התמורות בעולם ובאיזור על התנהגותם של השחקנים הערביים והעיקריים בסיכסוך המזרחי-תיכוני. עשינו זאת כאשר חלק מן השינויים אותם הערכנו היו בחזקת מהפך, ובטרם הפכו לנחלת הכלל. יתר על כן, בכך שהתרענו עליהם, להבנתי, מוקדם מספיק, הענקנו לדרג המדיני ביטחון לנצל, ואף לנסות ולעצב לטובתנו, את המציאות המשתנה סביבנו. על בסיס זה איפשרנו לו להעריך נכון גם התפתחויות מדיניות קצרות-טווח כמו, למשל, אלה שהתעוררו ברגעי משבר במו"מ עם הפלסטינים.

7. אין זה אומר כי היינו חפים מטעויות בהערכותינו המדיניות, אולם נראה כי החמצנו בהערכה – וגם כאן, לדעתי, בסוגיות

קצרות-טווח בלבד – רק כאשר לא היינו מודעים למהלכי ישראל, וממילא להשפעתם על עמדות היריב. אני מצר על כך לא פעם, שכן מחסור במידע הקיים במערכת, עלול לגרום לנו לצאת בהערכות זהירות מדי, ואולי אף גרוע מכך, מגוחכות. אכן, קיימת מידה לא מעטה של אירוניה בעובדה שאמ"ן – גוף הרואה עצמו מופקד על ההערכה הלאומית, והאמון, על-פי הגדרה, לא רק על ייצורם אלא גם על אבטחתם של סודות מדינה כמוסיים ביותר – מוצא עצמו מרוחק ממידע החיוני למילוי אחת ממטלותיו. זהו פרדוקס שתיקונו לא יוכל להזיק אפילו במקרים בהם מתחייב צימצום במספרם של שותפי סוד למהלך מדיני זה או אחר.

8. אסכם את עמדותי: מערכי המודיעין אינם רשאים לתבוע מהקברניט לשתף אותם בכל מהלך מדיני שהוא יוזם ואפילו לא לאמץ את הערכותיהם. לעומת זאת, הם רשאים לצפות מהקברניט להבין את משמעות המגבלות שהוא מטיל על כושר שיפוטם, לזכותם באשראי המגיע להם כאשר הם קולעים בהערכתם ולמתן את ביקורתו עליהם אם הוא נוכח כי לא היתה במקומה. במקרה הירדני, שזכה כאמור, לפרסום נרחב, נהגת עימנו בחומרה יתירה, שכן משעה שאישרת את הערכת אמ"ן בנושא זה, וכך עשית בסיכום דיוני ההערכה השנתית, הפכת את הערכת המודיעין להערכתך, להערכת קברניט.

9. להערות ראשיהממשלה – הצרכן העיקרי, ולפעמים המכותב היחיד לפעולה לתוצרי המידע המודיעיני – יש השפעה לא רק על מי שעוסקים בייצור, אלא גם על דעתו של הקהל בארץ ביחס לאיכות המודיעין המוגש למנהיגיו. חשוב לי ולנו לעמוד על הדברים המטרודים אותנו והמשביעים את רצונך בעבודת אמין, ואשמח אם תמצא זמן לשתף אותך במחשבותיך בנושא.

מחנך, מורה או שער לעזאזל ♦ 141

הדברים שיוחסו לך ע"י כתיבי "דעות אחרונות" מחזקים בי את המסקנה כי מפגש כזה יוכל להועיל לנו ולך גם יחד.

אם כן, האם יכול באמת ראש אמ"ן להתנתק מהקברניט, להימנע מעיסוק בהוויה הישראלית? או שעליו – כפי שאני מאמין – להשתלב בעיסוק זה, לנסות להזיק ולהיות מחנך הדדי? ברור שאם מערכת היחסים הבינאישיים בין הקברניט לבין ראש אמ"ן אינה מאפשרת אינטימיות כזו, אזי החיאוריה שביסוד השקפתי לא תצלח, אבל אני מוכרח לומר בכנות, שבכל תקופת שירותי כראש אמ"ן, תחת שחי ממשלות (זו ה"ימנית" של שמיר וזו ה"שמאלית" של רבין) לא הבתנתי ולו פעם אחת בחוסר פתיחות, טבלנות וסובלנות להקשיב קשב רב למודיעין בתחומי פעילויותיו השונים (כולל, ואולי בעיקר, בתחומים מבצעיים רגישים). החברתי, אפוא, בתנאים בינאישיים נוחים דיים על-מנת לעסוק באמת בעיקר. לדעתי, מבלי משים, ראש אמ"ן מסייע בגיבוש מדיניות, אף כי הדבר אינו במסגרת תפקידו הפורמלי. בתור שכזה, עליו לגלות סקרנות רבה מאוד לכל המתרחש בצד הישראלי. נכון שדבר זה טומן פוטנציאל לכך שראש אמ"ן יהפוך שער לעזאזל במקרה של כישלון אותה מדיניות (ויש האומרים – אפילו בהצלחתה...).

ואסיים פרק זה בציטוט הערתו של פטי זיל, שנאמרה בצורה חברית וחביבה, "ראוי לראש אמ"ן שלא תיטרף עליו חוכמתו האובייקטיבית מפני דעתו הסובייקטיבית". והמבין יבין.